

RECENZIE

HORVÁTH, P.: ANTON BERNOLÁK (1762 – 1813). PÔVOD A OSUDY JEHO RODINY. ŽIVOT A DIELO. BRATISLAVA 1998.

Roku 1983 vyšla historikovi Pavlovi Horváthovi publikácia *Trenčín a rodina Štúrovcov*. Po jej prezentácii v kultúrnom dome v Modre dnes už nebohý literárny historik a vydavateľ listov L. Štúra Jozef Ambuš poznamenal, že takúto náročnú prácu bol schopný napísať iba Pavol Horváth, ktorý mal už vtedy povest' poctivého, precízneho, trpezlivého historika, vybaveného nielen pracovitosťou, ale aj výnimočne sviežou pamäťou, invenciou a logikou. Žiaľ, pred niekoľkými mesiacmi nás zarmútila správa o jeho skone. Spomínané vlastnosti a schopnosti si dokázal udržať do posledných chvíľ života, čo potvrdzuje jeho posledná monografia *Anton Bernolák. Pôvod a osudy jeho rodiny. Život a dielo* z roku 1998. Do nej získaval informácie ešte ťažšie ako do práce o rodine Štúrovcov. Až po dlhých rokoch štúdia v archívoch u nás a v Maďarsku, v knižniciach, po intenzívnej korešpondencii so žijúcimi príslušníkmi rodiny Bernolákovcov v rôznych končinách našej planéty mohol hodnoverne a podrobne pospájať a rekonštruovať zabudnuté, či polozabudnuté, genealogické väzby tejto rodiny, zachytiť pohnuté osudy jej členov a vykresliť život jej najznámejšieho príslušníka – Antona Bernoláka. Práca vlastne predstavuje dejiny jednej stredoeurópskej rodiny. Napriek tomu, že sa môže na prvý pohľad zdať, že ide o tému, kde sa nové už dá len ťažko povedať, P. Horváth dokázal pravý opak a čitateľa postavil pred mnohé netušené fakty a súvislosti.

Horváthova práca sa skladá z dvoch častí. V prvej autor podrobne rekonštruoval genealógiu nezvyčajne široko rozvetvenej rodiny Bernolákovcov. Zaregistroval takmer všetkých jej príslušníkov až do súčasnosti a o významnejších z nich poskytol stručné životopisné údaje. Na pozadí príbehu Bernolákovcov načrtnol aj širšie spoločenské vzťahy. Písomné zmienky o tejto rodine siahajú do polovice 16. storočia v spojitosti s doosídľovaním hornej Oravy. Vtedy vznikli na valašskom práve nové dediny, medzi nimi aj Slanica, rodná obec A. Bernoláka. Ich obyvatelia sa pôvodne zaoberali poľnohospodárstvom, najmä chovom dobytky. Ani táto oblasť sa v 17. storočí nevyhla vojnovým hrôzám. Dotkli sa jej najmä počas Tököliho a Rákociho povstania, keď tu prudko klesol počet obyvateľov a zdecimovaný bol aj stav dobytky. Až začiatkom 18. storočia sa pomery konsolidovali a táto oblasť prežívala prudký hospodársky vzostup. Umožňovala to dlhodobá konjunktúra pláteníctva, ktorá vyvrcholila na prelome 18. a 19. storočia počas protinapoleonských vojen. Autor jej podrobnejšie podoby, ako aj sociálne rozvrstvenie priblížil hlavne na príklade Slanice, ktorá ťažila z výhodnej polohy, veď ležala na križovatke viacerých ciest. V Slanici bývalo viac ako 50 obchodníkov s plátom, postupne sa však obchod koncentroval v rukách bohatých kupcov. O ich majetkových pomeroch si môžeme urobiť predstavu napríklad z toho, že v roku 1795 zaplatili dobrovoľne dvaja slanickí kupci s plátom 3000 zlatých na vojnu s Francúzskom. Po vypuknutí hospodárskej krízy roku 1811 nastala stagnácia a postupný úpadok pláteníctva na hornej Orave. Vďaka „zlatému veku“ pláteníctva charakterizovala túto oblasť v 18. storočí intenzívna mobilita a sociálna komunikácia, bezpochyby tiež duch hospodárnosti, smelosti, sebavedomia, ambicióznosti. Jedným z prejavov tejto hospodárskej prosperity bol – na svoju dobu – nápadný vzostup kultúrnej úrovne: vysoký stupeň gramotnosti, záujem o vzdelanie, prví vysokoškooláci. Plátenícki obchodníci zo Slanice a ďalších hornooravských dedín, ktorí navštevovali všetky oblasti Uhorska a Sedmohradska, najmä však Pešťbudín, brávali so sebou aj synov na štúdiá. Medzi majetnejších a kultivovanejších obchodníkov s plátom patrili tiež viacerí príslušníci rodiny Bernolákovcov. Ich mená mávali rôzne podoby: Brnuľa, Brnoliak, Brnuliak, Brnolák. Koncom 17. storočia sa rodina rozdelila na zemiansku a početnejšiu nezemiansku časť. Prapradeda Antona Bernoláka Mateja Brnuľa a jeho manželku Zuzanu, rod. Bencúrovú, totiž panovník Leopold I. povýšil roku 1681 do šľachtického stavu. Už v 18. storočí získali šiesti príslušníci Bernolákovskej rodiny teologické vzdelanie, dokonca Andrej Bernolák, ktorý sa často chybne označuje ako strýc Antona, bol profesorom na trnavskej univerzite. Vôbec vzdelanie malo v zemianskych, ako aj nezemianskych vetvách Bernolákovcov taký vysoký kurz, že autor dospel po podrobnej rekonštrukcii k záveru, že je až neuveriteľné, aký vysoký počet vzdelancov sa viaže k tejto rodine. Značná časť zemianskych a nezemianskych Bernolákovcov sa počas 18. storočia vysťahovala na Dolnú zem. Usadzovali

sa najmä v Peštianskej, Novohradskej, Čanádskej stolici. Ďalší zasa hľadali nový domov kvôli vzdelaniu, obchodom, duševnej práci v Pešti a Budíne, na Považí, v Liptove. Tak sa stalo, že v Slanici, ktorá je od roku 1952 zaplavená Oravskou priehradou, nežili v polovici 19. storočia už žiadni príslušníci Bernolákovcov po mužskej línii. Osudy príslušníkov Bernolákovskej „veľkorodiny“ v posledných dvoch storočiach odrážajú vývoj strednej Európy. Medzi jej príslušníkmi nájdeme celé názorové politické, etnické, sociálne spektrum. S Bernolákovcami sa možno stretnúť v každej stredoeurópskej krajine, na európskom Západe, ale aj za morom, tiež na Orave a v Liptove. Aj ich prípad naznačuje, aká bola v 19. storočí nacionálna identita krehká a nestála, ako často sa vytvárali viacetnické rodiny, ale aj to, aké lákavé bolo vo vzdelanejších a majetnejších vrstvách pomaďarčenie. Horváthova práca je tak aj svedectvom o pozadí asimilácie. Názorové a záujmové premeny možno sledovať najmä v prelomových obdobiach. Na začiatku 19. storočia ešte viacerí Bernolákovci podporovali slovenský národný pohyb, alebo s ním sympatizovali. Takým bol napríklad Ján Bernolák (1793 – 1847), ktorý v Pešti budíne spolupracoval s M. Hamuljakom, a ktorého synovcom bol aj Andrej Radlinský. Jeho syn Ján (1823 – 1873), študent práva v Bratislave, bol však už honvédskeým dôstojníkom v revolúcii 1848. Celkove sa väčšina Bernolákovcov začlenila do oficiálnych kultúrnych a politických štruktúr a pomaďarčila sa. Niektorí sa v 2. polovici 19. storočia obľúkom vrátili na územie Slovenska ako štátni úradníci či sudcovia. Avšak boli aj takí, čo si zachovali slovenské ctenie či aspoň náklonnosť k nemu. Niektorí roku 1947 repatriovali z Maďarska na Slovensko, viacerí sa tiež angažovali v slovenských kultúrnych spolkoch v Maďarsku. Medzi Bernolákovcami možno nájsť odborníkov prakticky zo všetkých oblastí ľudskej činnosti, viacerí z nich boli vo svojej dobe známe a významné osobnosti v Uhorsku. Početne boli zastúpení tiež významní vojenski hodnostári a vojenski hrdinovia. Stretávame sa s účastníkmi protinapoleonských vojen, príslušníkmi honvédskej armády v revolúcii 1848/49, s významnými vojenskými lekármi, generálmi, vysokými úradníkmi na ministerstve národnej obrany, členmi generálneho štábu, hrdinami a obeťami bojov v 1. i 2. svetovej vojne, opatrovatelkami vojnových sirôt, vojenskými publicistami. Tak napríklad s menom Jána Bernoláka sa spájalo budovanie prvých zásobovacích, najmä potravinových skladísk pre uhorskú domobranu a prvé príručky o zásobovaní armády. Počas 1. svetovej vojny sa stal aj členom generálneho štábu armády. Aj jeho brat Karol Štefan spojil celý život s armádou, 1. svetovú vojnu prežil na frontoch, po nej bol veliteľom vojenského okruhu a do dôchodku odišiel ako generál. Brat Jána a Karola Štefana bol právnik Ferdinand Bernolák, ktorý urobil najväčšiu politickú kariéru z rodiny. Pôsobil ako univerzitný profesor, po vojne sa angažoval v kresťanskodemokratickom hnutí a v rokoch 1921 – 1922 sa v tzv. prvej Bethlenovej vláde stal ministrom práce a sociálnej spravodlivosti. Z inej vetvy rodiny pochádzal Karol Bernolák, ktorý vojenskú kariéru ukončil v 90. rokoch tiež ako člen generálneho štábu armády. Jeho brat Jozef bol zasa v tomto desaťročí v hodnosti generála náčelníkom zboru vojenských lekárov a vysokým úradníkom na ministerstve národnej obrany. V rodine však možno nájsť aj obeť komunizmu, keď roku 1949 námorného dôstojníka Modesta Vargu obžalovali vo vykonštruovanom procese ako agenta imperialismu a popravili ho. V druhej časti práce sa autor venoval životu a dielu Antona Bernoláka. Zachytil jeho pôsobenie v každodenných starostiach a limitoch kňaza, naznačil jeho spoločenské názory a projozefínsku orientáciu, zákulisie seminárneho života a štúdia, priblížil pozadie kodifikácie spisovnej slovenčiny, polemiky o maďarónstve Bernoláka, ale aj polemiky, ktoré viedol Bernolák a naznačil príčinu jeho predčasnej smrti. Práca vykresľuje aj povinnosti dekana na veľkej a bohatej fare, ktoré ďaleko prekračovali pastoračnú rovinu a spájali sa s rôznymi druhmi kultúrnej, pedagogickej činnosti a správou cirkevných majetkov. Jeho pôsobenie ovplyvňovali nepriamo aj napoleonské vojny, napríklad povinnosť vyberať vojenskú daň. Vo svojom rozsiahlom dolnom novozámockom cirkevnom obvode musel vyberať od svojich kňazov peniaze a potraviny (obilie, víno) pre potreby vojska. Zároveň P. Horváth načrtnol obraz sociálneho a hospodárskeho života v Nových Zámkoch, upozornil na mimoriadnu pracovitosť A. Bernoláka, ktorý svoj päťzväzkový Slovár prepracoval, a teda aj prepísal sedemkrát a viac ráz sa ho neúspešne pokúšal vydať.

Medzi vzácné momenty práce patrí aj to, že uvádza na pravú mieru mnoho chybných či nepresných tvrdení, ďalšie upresňuje či dopĺňa o nové fakty a súvislosti. Napríklad koriguje chybné údaje o predkoch A. Bernoláka, o jeho rodičoch, súrodencoch. Autor zistil meno Bernolákovkej matky, upozornil, že nemal troch, ale iba jedného brata (Mateja, prvého svetského vzdelanca v rodine), že neštudoval ani na gymnáziu v Ružomberku, ani filozofiu na seminári sv. Štefana, ale na právnickej kráľovskej akadémii v Trnave. Vyvrátil, že dva rukopisy, ktoré sa našli v roku 1961 v Bernolákovjej pozostalosti v Nových Zámkoch, a viacerí odborníci mu pripisovali autorstvo a jedno z nich aj vyšlo pod jeho menom, nie sú Bernolákovým pôvodným dielom, ale vysokoškolské koncepty iných autorov. Upozornil tiež na to, že Bernolákov rod-

ný dom nepoznáme, dom, ktorý sa zaň zvykne označovať, patril iným Bernolákovcom v Slanici. Rovnako pripomenul, že známa podobizeň A. Bernoláka pochádza až z konca 19. storočia a vznikla na základe portrétovania jeho praprotomkov. Vyvrátil tiež tvrdenia, že Bernolák bol na faru do Nových Zámok preložený pre svoje národné pôsobenie. Táto činnosť nehrala pri rozhodovaní rolu, naopak, veľká a bohatá fara bola veľmi lákavá a Bernolák bol na ňu vybraný z veľkého počtu kandidátov.

Horváthova monografia má podstatne širší obsah, ako naznačuje jej názov. Nie je iba o genealogických vzťahoch jednej rodiny, ktorá sa z oravskej Slanice neuveriteľne rozrástla do rôznych vetiev a nadobudla typické stredoeurópske črty. Osud jej príslušníkov predstavuje neraz ako napínavú ságu s množstvom pozoruhodných informácií o mnohých problémoch dejín 18. – 20. storočia. A v tejto mozaike môžeme nájsť aj množstvo zmienok o veciach vojenstva, veď, ako konštatoval autor, „vojenské povolanie sa stalo pre bernolakovské vzdelancké rodiny príznačné a viacerí vojenski dôstojníci z týchto rodín dosiahli pri ňom aj hodnosť generálov“. Osud zariadil, že recenzovaná práca je posledným dielom vynikajúceho historika a vzácneho človeka Pavla Horvátha. Dôstojne završuje jeho celoživotnú tvorbu, ktorá výrazne obohatila slovenskú kultúru, čo, domnievam sa, dokáže oceniť až budúcnosť.

Dušan Škvarna

Nedávno zosnulý historik Pavol Horváth, ako autor, recenzent a človek, ktorý sa so svojimi obdivuhodnými historickými a kultúrohistorickými znalosťami vždy rád podelil so svojimi kolegami, spolupracoval aj so slovenskými vojenskými historikmi. Bol autorom niektorých kapitol druhého zväzku Vojenských dejín Slovenska. V jeho osobe odišiel zo scény slovenskej historickej obce vzácny človek a vynikajúci odborník. Česť jeho pamiatke!

Redakčná rada Vojenskej histórie

K L I M E K, A.: ŘÍJEN 1918. VZNIK ČESKOSLOVENSKA.
PRAHA A LITOMYŠL, PASEKA 1998. 279 S.

Práce českého historika Antonína Klímeka týkajúce sa vzniku samostatného česko-slovenského štátu a zahraničnopolitického i vnútropolitického vývoja prvej ČSR sú dostatočne známe aj v slovenskej historickej obci. Aj recenzovaná publikácia o októbri 1918 sa predovšetkým zaoberá vyvrcholením národnoslobodzovacieho zápasu českého národa v záverečnej fáze prvej svetovej vojny, čo zdôrazňuje už jej prvá veta: „Československo vzniklo vďaka predovšetkým českého národa samostatný štát vytvoriť.“

Október 1918 je v českej spoločnosti natoľko známym pojmom, že ani netreba osobitne zdôrazňovať jeho miesto v tomto dejinnom procese. Autor nepovažoval za potrebné venovať ani väčší úvod širším súvislostiam, ktoré tomuto osudovému mesiacu predchádzali, respektíve ho determinovali. V podstate v jednom odseku konštatuje existenciu zahraničného a domáceho odboja a za základný medzinárodný faktor, ktorý vznik samostatného česko-slovenského štátu umožnil, pokladá výnimočnú situáciu, charakterizovanú nielen porážkou a rozpadom Rakúsko-Uhorska, ale aj rozvratom a chaosom v Nemecku a Rusku, čím nastalo v strednej Európe isté mocenské vákuum.

Spôsob, akým Antonín Klímek pojal svoju knihu, nie je v českej ani slovenskej historiografii celkom bežný. Má dosť blízko k akejsi panoramatickej historickej reportáži o októbri 1918 – predovšetkým z českého zorného uhla. Nejde tu o sústavný výklad, ale o denný sled obrazov a okamihov, kratších opisov udalostí, správ a informácií naplňujúcich historický dej toho-ktorého dňa v októbri 1918. V celej knihe tak vzniká veľké množstvo „historických obrázkov a detailov“ vzťahujúcich sa na vyvrcholenie prvej svetovej vojny, rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik samostatného česko-slovenského štátu. Pritom celý tento výberový kaleidoskop sa voľne konfrontuje s primárnym zreteľom na obvyklú atmosféru udalostí v Čechách každého skúmaného dňa v októbri 1918.

Záverom autora teda nebolo zovšeobecňujúcim sústavným výkladom uviesť čitateľa do problematiky, ale zoznámiť ho s veľkým množstvom konkrétnych historických epizód, správ, názorov a informácií, aby prostredníctvom nich získal plňšiu predstavu o komplexnej skutočnosti. Ako sám v úvode jasne uvádza, jeho hlavným zámerom bolo priblížiť nielen svetodějinné, „ale tiež domáci každodenní udalosti v osudovom říjnu 1918, a to tak, jak byl o nich informován čtenář českého tisku“. A. Klimek však nezostal iba pritom. Síce ako základné pramene použil dobovú tlač (z nej, a nie z originálov cituje aj väčšinu dokumentov), ale svoje obrazy sa snažil doplniť a dokresliť aj dobovými pohľadmi hlavných aktérov opísaných udalostí (popredných štátnikov, politikov a vojenských veliteľov) na jednej strane, i svedectvami prostých vojakov či ľudí v zázemí na strane druhej. Medzi jeho základné pramene treba pripočítať aj pamäti, korešpondenciu, úradné písomnosti atď. Teda výslednicou nie je obraz udalostí októbra 1918, aký si mohol vytvoriť dobový čitateľ českej tlače, ale ide už o výslednú mozaiku, ktorá je dielom historika, renomovaného znalca predmetnej problematiky.

Jeden mesiac v dejinách je skutočne malý, resp. úzky úsek a mohlo by sa zdať, že ani jeho historické spracovanie nekladie priveľké nároky na šírku znalostí. Klimkova práca presvedča, že to tak nemusí byť. Charakteristickou črtou jeho historickej mozaiky je nielen jej rozmanitosť, ale aj šírka v časovo ohraničenom priestore. Svojím pohyblivým priezorom skutočne preskakuje nielen z jedného miesta habsburskej monarchie na iné (Praha, Viedeň, Budapešť atď.), z frontu do politických kabinetov (demonštrácií, schôdzí atď.), ale rovnako aj do širšieho sveta (Paríž, Washington, Sibír atď.). Každý októbrový deň roka 1918 čitateľa oboznamuje nielen s udalosťami v Čechách, ale vedie ho všade tam, kde sa rozhodovalo o výsledku vojny, o osude habsburskej monarchie a o vzniku ČSR. Pritom každodennosť pohľadu umožňuje čitateľovi dozvedieť sa ešte ďalšie množstvo zaujímavých údajov a informácií. Napríklad o tom, ako pokročil hospodársky rozvrat monarchie, stúpala drahota, viazlo zásobovanie obyvateľstva najzákladnejšími potravinami a tovarmi, vyčíňala španielska chrípka, stúpala radikalizácia širokých vrstiev obyvateľstva a jeho protivojnové a protimonarchistické nálady, zoslabovala sa represívna sila vládnej moci, drsneli mravy, stúpala zločinnosť (o čom sa rozpisovali najmä čierne kroniky časopisov), až po športové správy a denné správy o počasi.

Jednoducho každý deň tohto dramatického mesiaca stelesňuje istý obraz situácie sám o sebe. V podstate to zapríčinil, resp. autorovi umožnil (najmä po kapitulácii Bulharska 29. 9. 1918) veľký príval a rýchly spád udalostí doma a vo svete v tomto kritickom čase, keď udalosti začali stíhať udalosti. Aj tie najmenej exponované dni októbra 1918 sú dostatočne bohaté na zvesti a deje, ktoré náležite zapadajú do spektra autorovej mozaiky. K nim v recenzovanej publikácii patrí napríklad 6. október 1918, ktorý aj s obrázkom zaberá necelé 3 strany. Napriek tomu môžeme sa v ňom dočítať: O situácii na frontoch, keď dohodové ofenzívy vo Francúzsku pokračujú, a aj boje na talianskom fronte ožili. Srbské jednotky sa dostali zas na prah Starého Srbska, Taliani postupujú na Elbasan v Albánii a podnikli aj letecký a námorný útok na Drač, kde priplávali vraj aj niektoré americké torpédoborce. Pritom Gréci obsadili Demirmisar. No na druhej strane, vzhľadom na zúfale preťaženie železničnej dopravy zakázala rakúsko-uhorská vojenská správa prepravovať telá zabíjajúcich vojakov z frontu, aby ich pochovali vo vlasti. Dozvieme sa tu tiež, že tento deň bola nedeľa a v Čechách bolo jasné počasie, teplota až k 15 stupňom, ale z rána len málo nad nulou. Pritom pražské obecné plynárne oznámili, že zásoby uhlia v plynárnach sú už vyčerpané, a tak, počnúc 8. októbrom 1918 od 8. h rannej do 5. h popoludní, sú nútené dodávku plynu úplne zastaviť.

Zemskí zriadenci zasa na schôdzi v Plodinovej burze protestovali proti mizerným platom a tiež zlému jedlu. Kovorobotníci z Veľkej Prahy vyslali k českému miestodržiteľovi Coudenhovemu deputáciu so žiadosťou zaisťiť sľúbený prídel zemiakov, zvýšiť prídel múky a zabezpečiť aspoň nejaké dodávky mäsa a uhlia. Pritom ústredná humanitná organizácia České srdce varovala pred akýmsi podvodníkom zo Švihova, ktorý sa vydáva za jej tajomníka a láka od ľudí potraviny.

Každodenný život však bežal ďalej – aj športový. A. C. Sparta Praha usporiadala celodenné „jubilejné atletické závody“ na počesť 25. výročia svojho založenia. Vo futbale Sparta Kladno prehrala v Kročehlavoch 1 : 2 vo veľmi surovom zápase, kde sa aj obecenstvo správalo výstredne a kladnianskych hráčov vraj inzultovalo. No v Národnom divadle dávali Smetanovu Libušu a výťažok z predstavenia šiel na konto Českého srdca. Stúpajúcu „národnú horúčku“ signalizovalo údajne aj to, že v Smetanovej siení znel po prvý raz na jeseň v koncerte Českej filharmónie Smetana. Pod taktovkou Čelanského sa hrala Má vlast.

Pritom hlavná správa nedeľných vydaní českej tlače, vysádzaná tučnými písmenami, znela: „Ústrední mocnosti žádají Wilsona o okamžité příměří.“ Uvádza sa tiež text tejto žiadosti s vysvetlením, že podľa oficiálnej informácie po dohode s berlínskou a carihradskou vládou „uložil včera ministr zahraničních záležitostí telegraficky rakúsko-uhorskému vyslanci ve Stokholmu, aby požádal královskou vládou, by

4. t. m. zaslala panu prezidentovi Wilsonovi tento telegram“. No tlač začala aj rozoberať predchádzajúce Wilsonove proklamácie a prejavy, na ktoré sa text telegramu odvolával. Na margo známych Wilsonových 14 bodov z januára 1918 sa poukazovalo, že tu Wilson pre tzv. utlačované národy habsburskej monarchie žiadal iba „co nejsvobodnejší možnosť autonomního rozvoje“. Pritom sa vraj tiež dedukovalo, že ani v piatich zásadách mierového sŕžitia, vytýčených prezidentom USA 27. 9. 1918, nič nenasvedčuje jeho želaniu rozbiť Rakúsko-Uhorsko. Navyše sa v tlači špekulovalo aj s údajnými postojmi R. Lansinga, ministra zahraničia USA, ktorý sa vraj dôverne sťažoval, že Wilson vôbec nie je pripravený na mierovú iniciatívu. Už 1. októbra si Lansing zapísal: „Někdy si myslím, že prezident je příliš rozvážny, nebo že prostě neví, co chce.“

Autor publikácie tu však prináša aj výňatok zo spomienky V. Tusara, ktorý spomína, ako ho v parlamente zastavil predseda súdružskej nemeckej sociálnej demokracie Viktor Adler, aby mu povedal: „Tak vám srdčene gratuluji. Máte svůj stát. Teď však musíte ukázat, že v tom umíte chodit, dodal svým videňáckým přízvukem.“ Ako však autor publikácie dodáva, netreba zabudnúť ani na Adlerovu vieru, že sama nevyhnutnosť udrží národ Rakúska pohromade.

Klimkov obraz o 6. októbri 1918 sa končí správou, že na práve otvorenom zjazde francúzskych socialistov navrhol neskorší komunista Marcel Cachin vytvoriť „komisii“ socialistov pre mierové urovanie. Autor publikácie tu dáva do súvislosti s otrasnými zážitkami vojny a eventuálnymi túžbami más obyvateľstva aj víťazných štátov od základu zmeniť politické a hospodárske poriadky, keď sa dal od väčšiny európskych národov očakávať posun doľava, čo si socialisti uvedomovali.

To bol iba taký malý príklad obrazu jedného menej exponovaného dňa, aby sme si mohli názornejšie predstaviť stavbu, pestrosť obsahu i šírku záberu Klimekovej októbrovej mozaiky. Teraz lepšie pochopíme i jednoduché členenie publikácie, ktorú si zvolil. Okrem kratučkého úvodu je rozčlenená na 31 dní (resp. kapitol) októbra 1918, pričom 28. október sa výnimočne člení na tri samostatné časti. Stránkový rozsah jednotlivých dní sa zväčša pohybuje v rozpätí 5 – 10 strán (aj s ilustračným materiálom), no v niektorých prípadoch je to menej, ale aj podstatne viac. Najmä ku koncu októbra, kde niektoré obrazy dní (napr. 29. október) zaberajú priestor vyše dvadsať strán. Úplnou výnimkou je spomínaný 28. október 1918, ktorý vo svojich troch častiach je zachytený na 49 stranách.

Je celkom prirodzené, že tomuto významnému dejinnému dátumu venoval autor náležitú pozornosť. Pochopiteľne najviac tomu, čo sa tento deň udialo v Čechách. Tým viac, že sa chcel rozhodne vyvarovať toho, aby ešte aj po ňom mohol niekto konštatovať: „O žádném dni nebylo u nás tolik napsáno. Často však jakoby proto, abychom pořádně nevěděli, co se vlastně stalo.“ Skutočne, po krátkých pohľadoch do Budapešti, Viedne a Záhrebu, okamihom, krok za krokom vykresľuje a spriemňuje tu dianie tohto historického dňa v Prahe v prvých dvoch častiach 28. októbra 1918. V tretej časti tohto dňa sleduje, ako sa vlny prevratu z Prahy šírili po českých a moravských mestách, ako dorazili prvé správy do Viedne, že „se v Praze něco děje“. Nemenej zaujímavá je však aj Masarykova inštrukcia z USA E. Benešovi, a hlavne autorov zasvätený opis rokovania českej delegácie s predstaviteľmi čs. zahraničného odboja vedených Benešom v Ženeve. Jednoducho, čitateľ tu skutočne môže získať dosť plastický obraz o historickom 28. októbri 1918, kedy bol vyhlásený samostatný česko-slovenský štát a v Čechách sa ujal moc pražský Národný výbor.

Práve v porovnaní s tým, osobitne ostro kontrastuje napríklad jeho krátke vykreslenie martinských porád a prijatie Martinskej deklarácie 30. októbra 1918. Podľa našich vedomostí, totiž nevystihuje priebeh ani atmosféru týchto historických udalostí a celkovo vyznieva až znevažujúco. Zrejme to spôsobil najmä autorov pokus v skratke postihnúť priebeh týchto udalostí na základe neskorších sporov a opísať ich atmosféru, hlavne prostredníctvom jedného vyjadrenia rozčarovaného (a zvlášť po väzení aj urazeného) a oponujúceho Andreja Hlinku, ktorý už vtedy stál na iných pozíciách ako v októbri 1918. Okrem toho udalosti troch dní v Turčianskom Sv. Martine (29. -31. októbra 1919) a náplň troch rozdielnych rokovaní v priebehu 30. -31. októbra sa tu voľne zmiešavajú a skresľujú do zmatečného efektu.

Je škoda, že v tomto prípade nevyužil staršie i novšie výsledky slovenskej historiografie, ktorá už má udalosti 29.-31. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine pomerne dobre zmapované – aj na základe primárnych dokumentov (napr. zápisnic spomínaných troch rokovaní). Vie sa už dosť presne, ako bola 30. októbra 1918 utvorená Slovenská národná rada a prijatá Deklarácia slovenského národa, viac známa ako Martinská deklarácia. Tiež to, kým, prečo a aké zásahy boli urobené do jej textu pred uverejnením v Národných novinách a prečo sa popri pojme „slovenský národ“ v Deklarácii slovenského národa používa aj pojem „česko-slovenský národ“ – najmä vzhľadom na politickú koncepciu čs. zahraničného odboja a jeho dohody.

Rozhodne nemožno súhlasiť s autorom v tom, že text Martinskej deklarácie bo schválený „za veľkého zmatku“. Totiž návrh Deklarácie slovenského národa a od S. Zocha v skutočnosti pripravila už predpoludňajšia pracovná predporada 30. októbra 1918 po plodnej diskusii a viac rás bol prítomným prečítaný. Aj popoludňajšie deklaračné zhromaždenie 30. októbra (na ktorom bolo mimochodom oveľa viac prítomných, než uvádza A. Klimek), prebehlo tiež organizovane – podľa vopred stanoveného, a mimochodom aj v Národných novinách uverejneného programu. Slovenská národná rada na ňom utvorená a v jej mene potom predložený návrh Martinskej deklarácie tu boli prijaté v nadšenej atmosfére, v ktorej dominoval pocit nebyvalej súdržnosti a jednoty slovenského politického tábora. Táto súdržnosť a odhodlanosť na činy boli tu jednoznačne podporené aj vyhláseniami prítomných zástupcov slovenských sociálnych demokratov. To všetko aj napriek úradmi vyslanej jednotke honvédov pred budovou Tatrabanky – ako správne píše A. Klimek.

Práve v súvislosti s českým 28. októbrom 1918 treba skutočne vidieť, že jeho ekvivalentom zo slovenskej strany bol práve 30. október 1918. Napriek všetkým nedostatkom Deklarácia slovenského národa sa zo slovenskej strany stala tým kľúčovým dokumentom, ktorý na základe sebaurčovacieho práva slovenského národa zásadným rozhodnutím zrušil zväzok s historickým Uhorskom a utváral i sankcionoval nový zväzok s českým národom. Znamenala štátoprávne oddelenie Slovenska od bývalého Uhorska, i keď jeho faktické začlenenie do nového štátneho útvaru bol ešte dlhodobejší a zložitý proces. Stala sa jedným zo základných dokumentov zrodu a konštituovania samostatného česko-slovenského štátu, lebo bez legitimity vrcholnej slovenskej politickej reprezentácie doma nemohol tento nový štát dobrovoľne vzniknúť. Pritom A. Klimek správne uvádza, že martinskí deklaranti o pražských udalostiach ešte nič nevedeli. Martinskú deklaráciu však považuje iba za „prihlásení k československému štátu“.

Zo slovenskej strany by sa iste našlo ešte viac kritických pripomienok, respektíve spresnení. Napríklad v súvislosti s Jurigovým vystúpením 19. októbra v budapeštianskom parlamente i s jeho nie celkom presne citovaným výrokom „jestli nás ti Česi nesožerú“, ktorý autor uvádza v súvislosti s deklaračným zhromaždením 30. októbra, ale v skutočnosti sa na túto tému Juriga vyjadril až na porade Výkonneho výboru SNR 31. októbra 1918 v Turčianom Sv. Martine a i. Je skutočne veľká škoda, že ani táto publikácia nič neprináša o rokovaníach Matúša Dulu začiatkom októbra 1918 v Prahe s predstaviteľmi domáceho českého odboja o koordinácii českej a slovenskej politiky v spoločnom úsilí za vytvorenie samostatného česko-slovenského štátu a v otázke budúceho postavenia Slovenska v novom štáte. Podľa predsedu Slovenskej národnej strany mu totiž vedúci českí politici v Národnom výbore prisľúbili, „že Slovensko dostane takú verejnú správu, akú preň my budeme žiadať“. Nové, respektíve menej známe informácie však A. Klimek prináša o poradách českých politikov so Slovákmi vo Viedni na základe spomienky A. Rašína v úvislosti s 25. októbrom 1918.

Celkový prínos a výpovedná hodnota Klimekovej práce sú nesporné a vítané. Jeho kniha nie je syntetickým pohľadom, je pestrým panoramatickým obrazom či mozaikou, ktorá čitateľovi umožní vytvoríť si plastickejšiu predstavu o dramatickom októbri 1918 hlavne v Čechách. Príprava takéhoto žánru, usilujúceho sa aj o vystihnúť každodennosť, rozhodne nebola jednoduchou záležitosťou, podobne ako aj jeho spracovanie. Veď optika drobnohľadu kombinovaná so sledovaním širších udalostí a súvislostí vyžaduje nielen hlboké historické znalosti o sledovanom dejinnom úseku, ale aj o celom období. Zároveň predpokladá dost' precízne a dôsledné zvládnutie najdôležitejšej fakticity. Pritom nemenej dôležitý je aj pútavý štýl autora. Všetky tieto prednosti Klimekova práca o októbri 1918 rozhodne má, a preto sa zrejme stretne so živým záujmom čitateľov. K tomu jej môže napomôcť aj príťažlivé vydanie s bohatým a výstižným ilustračným materiálom zväčša dobrej kvality.

Marián Hronský

K O R Č E K, J.: SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1943 - 1945. K PÔSOBENIU MOCENSKO-REPRÉSÍVNEHO APARÁTU A REŽIMU. BRATISLAVA, MO SR 1999, 222 S.

Obsah monografie J. Korčeka vystihuje skôr jej podtitul, je to analýza výstavby, organizácie, personálneho obsadenia a samozrejme aj pôsobenia represívneho aparátu SR. Autora zaujíma predovšetkým jeho začlenenie do mocenského mechanizmu štátu, využívané nástroje, ako armáda, administratíva, súdy, žandárstvo, polícia, Ústredňa štátnej bezpečnosti, HSLS, Hlinkova mládež, organizácie nemeckej menšiny, Slovenská pracovná služba. Skúma väzby na politické centrá a inštitúcie, ako boli snem, vláda, Štátna rada, vládnuca štátostrana a „ochranná veľmoc“, respektíve od konca augusta 1944 už naza-

halene okupant. Autor si vymedzil tému na sledovanie predovšetkým „strešného mocenského mechanizmu“ (s. 213) na línii vláda – ministerstvo národnej obrany – ministerstvo vnútra. Početné publikované autorove štúdie i táto práca však demonštrujú, že k téme sa približuje už roky nielen „zhora“, z radiacích centier, ale aj „zdola“, štúdiom a znalosťou praktického uplatňovania noriem, nariadení, opatrení, priebehu akcií i pôsobeniu osôb. Niektoré aj v monografii prezentované otázky sám prvý podrobnejšie spracoval a publikoval, napríklad organizáciu a činnosť Domobrany v rokoch 1944 – 1945.

Chronologicky je téma vymedzená rokmi 1943 – 1945. Rok 1943 sa aj v doterajšej literatúre pokladá za významný predel vo vývoji politického systému SR. Ľudácky režim na jednej strane bol už štruktúrálné dobudovaný zavedením vodcovského princípu, presadením sa Tisovej skupiny, na druhej strane dramatická séria medzinárodných udalostí oslabovali postavenie Nemecka, rozkladali blok „Osi“, a tak urýchlňovali krízu režimu. Aj vo vývoji a pôsobení mocensko-represívneho aparátu do augusta 1944 autor identifikuje dva protirečivé javy: rozširovanie a zostrovanie perzekučnej činnosti proti odbojovému hnutiu, ale aj postupný rozklad exekutívy, ktorý sa prejavoval pasivitou, alibizmom a neraz aj odbojovou činnosťou (s. 69). Tento proces spracúva s využitím impozantného množstva archívneho materiálu i kritického využitia literatúry. Škoda však, že štruktúra monografie, ktorú zvolil, mu síce umožnila maximálne využiť bohaté, často nové alebo prv dezinterpretované poznatky, ale ich prezentácia je pre čitateľa dosť neprehľadná. V knihe sa striedajú kapitoly „chronologické“ s „vecnými“, v čom je nevyhnutne zakódované opakovanie, návraty a občas i strata toho, čo je tomuto obdobiu vlastné – vnútorná dynamika a napätie. Na druhej strane zasa chýba pre čitateľa – nešpecialistu akési uvedenie do problematiky. Pretože ako autor sám upozorňuje, podrobnejšia monografia o celej SR nejestvuje. Dodávame, že pre tému, ktorou sa Korčekova kniha zaoberá, niet pre obdobie 1939 – 1943 porovnateľných prác, publikované štúdie sú inak koncipované. Literatúra i autorove znalosti by však iste boli dostatočné na akési vstupnú kapitolu, v ktorej by sa stručne bilancoval trojročný vývoj štátu, režimu a mocensko-represívneho aparátu, načrtla štartovacia čiara vlastného výkladu.

V úvode sa J. Korček vysporiadal predovšetkým s otázkou terminológie, pretože už názov štátu, ktorým sa zaoberá, je zaťažovaný politickou daňou dobe i orientácii autorov. Rozhodol sa pre označenie „prvá Slovenská republika“, aj keď konštatuje zneužívanie tohto pojmu pre pokus o uplatnenie kontinuity dnešnej SR s tou „prvou“ i ďalšie úskalia. Oslovuje ho aj svojou jednoduchosťou, a preto ho dôsledne používa. Ba trocha aj nadužíva na miestach, kde je viac ako jasné, o ktorý štát ide. To nie je pripomienka ideologická, ale čisto štylistická.

Ako prvú kapitolu autor zaradil svoj text, prednesený na seminári k výročiu SNP v roku 1996, v ktorom skúma dezinterpretácie politického systému a režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945. Prezentuje v nej obdivuhodnú znalosť literatúry, exilovej i domácej. Poznanie samotného problému mu umožňuje nadhliadať a istú systematizáciu používaných metód a prístupov. Medzi 18 načrtnutými sú také, ako teória menšieho zla, obmedzenej suverenity, dezinterpretácia rozporov vnútri vládneho tábora, zamieňanie lítery zákona a reality, ružový filter a nadužívanie „slovenských špecifik“, relativizácia teroru. Niektoré deformácie mohli mať aj objektívne dôvody, napríklad nedostupnosť domáceho archívneho materiálu pre exilových autorov, čo však za posledné roky už nemožno akceptovať. Zsvätený Korčekov výklad neofudáckych interpretácií však bude potrebné doplniť aj podobnou analýzou domácej produkcie, ktorá mala tiež svoj vývoj, etapy, stereotypy i prítentistické deformácie. Podobne ako v tomto prípade by bolo dobre, aby to urobil niekto, kto „nebol pri tom.“ Možno by bolo správnejšie zaradiť túto kapitolu až na koniec, keď už čitateľ získal istú sumu archívne a dokumentačne podložených faktov na jej posúdenie.

Druhá kapitola načrtáva vývoj politického systému štátu v rokoch 1943 – 1944. Je to akýsi prehľad, úvod, dôležité otázky sa potom podrobne rozoberajú v nasledujúcich kapitolách. Z otázok, ku ktorým sa už nevracia, sa zdá trocha podcenené uplatnenie vodcovského princípu na samosprávu (s. 30). Voľby kandidátov do funkcií v samosprávach, obmedzené na členov HSLS a potom menovaných v zhode s vodcovským princípom „zhora“ neboli iba výstižným zrkadlom režimu, ale aj jedným z posledných pokusov o mobilizáciu štátostyani v čase prehľubujúcej sa krízy začiatkom roka 1944. Autorov výklad politického systému potvrdzuje poznatok, ktorý platí aj pre iné režimy podobného typu, že z triády moci zákonodarej, výkonnej a súdnej dominovala v SR moc výkonná, vláda a prezident, rozkladom alebo nevykonnosťou, pasivitou boli postihnuté najmä snem i Štátna rada. Činnosť justičných orgánov bola taká, že dodnes tvorí jeden z hlavných argumentov apologetov ľudáckej diktatúry. Ich „miernosťou“ a značnou mierou nezávislosti od bezprostredných politických tlakov sa zaoberá viackrát aj v ďalších kapitolách (s. 58 – 61). Príčinou nebolo iba zapojenie desiatok justičných zamestnancov do odboja, ale aj princíp odbornosti, ktorý bol dôsledne zachovávaný, a teda bol v pozadí kontinuity súdnych kádrov s predvojnovým demokratickým

režimom. Menšia odolnosť súdneho aparátu v komunistickej diktatúre, ktorú autor pripomína (s. 32) bola iste i dôsledkom tvrdších tlakov, ale podľa nášho názoru aj profesnej degradácie justičných orgánov. V prvej SR dodržiavanie požiadavky formálnej kvalifikácie sa prejavovalo aj v administratíve, v bezpečnosti, v armáde a dokonca, ako autor ilustruje, i v Hlinkovej garde (s. 38). Zo 102 absolventov dôstojníckej školy HG v Bojniciach v júli 1944 bolo 17 s vysokoškolským a 85 so stredoškolským vzdelaním.

Dve nasledujúce kapitoly sa zaoberajú štruktúrou i činnosťou mocensko-represívneho aparátu do vypuknutia Povstania. Vzájomné súperenie jeho rôznych zložiek často využívali nacisti na presadzovanie svojich záujmov. Vzťah nacistov k mocensko-represívnemu aparátu od roku 1943 do SNP „možno stručne charakterizovať ako voľné, nepriame ovplyvňovanie a pripútavanie k ríši pri zdanlivom rešpektovaní jeho suverenity.“ (s. 50). Podrobne rozoberá organizáciu a činnosť ministerstva vnútra, ktoré bolo v potlačovacej funkcii štátu najvýznamnejším ústredným orgánom. V roku 1944 bolo už organizačne a kádrom stabilizované, aj keď ani v roku 1944 stavy pracovníkov v ústredí žandárstva, polície a ÚŠB nedosahovali plánované počty. V doterajšej literatúre uvádzaný stav 10 000 pracovníkov sa asi nikdy nedosiahol, autor ho považuje za „maximálnu hornú hranicu odhadu.“

Podkapitola *Hlavné represívne metódy a formy perzekúcie* stručne načrtáva techniku a rozsah razíí, policajného dozoru, preventívneho konfinovanie, rasových perzekúcií, koncentračné tábory. Účinnosť týchto zákrokov oslaboval už spomínaný justičný aparát, ale aj pasivita a nevykonnosť administratívy, v ktorej od roku 1943 pri kompetenčných sporoch, korupcii sa čoraz viac objavuje alibizmus. Príkazy na akcie proti odboju, koncipované v ústredí a horlivo presadzované županmi „nedokázali v praxi preraziť bariéru pasivity, alibizmu, ale aj uvedomelej spolupráce s odbojom“ (s. 63).

K pokusom o upevnenie režimu sa autor vracia aj vo štvrtej kapitole. Prejavili sa v intenzívnom prijímaní zákonných noriem a administratívnych opatrení, zameraných na zastrašenie odboja, dôkladnejšiu kontrolu obyvateľstva. Bola rozširovaná sieť žandárskych staníc, prehlbovala sa súčinnosť medzi armádou, žandárstvom a administratívou. Tieto rozsiahle opatrenia boli „bezhľadné a dôsledné, ale ich dosah a výsledky vyzneli menej účinne“ (s. 90). Vojnová situácia donútila ministerstvo vnútra, aby na rozdiel od svojich predchádzajúcich koncepcií súhlasilo s prenesením niektorých bezpečnostných zložiek a funkcií na armádu. Je paradoxné, že to podporovali aj oddaní režimisti, netušiaci rozmery zapojenia armády do odboja. Vrcholom tohto úsilia o zabezpečenie spolupráce armády s ostatnými článkami mocensko-represívneho aparátu bol vytváranie Asistenčných jednotiek. Autorom opis udalostí v lete 1944 potvrdzuje, že ľudácky režim bol v hlbokom rozklade, pričom išlo o zložitú súčinnosť príčin, prečo aj prijaté, niekedy radikálne opatrenia sa nerealizovali alebo iba formálne a neúčinne. Titul jednej podkapitoly *Generáli bez vojska* je výstižný, aj keď ho nemožno chápať absolútne. Povstanie ukázalo, že rozklad zasiahol rôzne zložky aparátu nerovnako. „Vláda, centrálna a stredné riadiace články stratili koncom augusta prehľad o situácii a pravidelné spojenie s podriadenými zložkami, z ktorých mnohé jednotky a jednotlivci im vypovedali poslušnosť. Väčšina príslušníkov slovenskej armády, žandárstva i finančnej stráže sa pridala k Povstaniu. V menšej miere to platilo o príslušníkoch polície, justičného a administratívno-správneho aparátu, výnimočne boli prípady medzi príslušníkmi ÚŠB“ (s. 103).

Obdobie od septembra 1944 do mája 1945 pokladá J. Korček za etapu „progresívnej agónie“ (s. 114). Je v nej rozlíšiteľná etapa do polovice októbra, keď sa oživovanie výkonnej moci dialo aj aktivizovaním rôznych polovojenských organizácií, dodatočným legalizovaním zásahov a opatrení nemeckých vojsk. Od polovice októbra do konca marca 1945 dosiahol režim krátkodobú stabilizáciu reorganizovaného mocenského systému. Napokon v treťom období je režim vytlačený z územia Slovenska.

Po faktografickej stránke sú tieto posledné štyri kapitoly, zaoberajúce sa poslednými 250 dňami pôsobenia ľudáckeho režimu, najprínosnejšie. Podobne ako v prvej časti monografie, i tu štúdiom knihy sťažuje striedanie chronologických a tematických kapitol. Zhromaždený materiál však jednoznačne ukazuje, že ak rozklad režimu nedokázal zabrániť odboju a Povstaniu, ak sa zrútil natoľko, že Tiso v známom prejave v Banskej Bystrici ďakoval nemeckým jednotkám, že prišli pomôcť „znova nastoliť samostatný slovenský štát“ (s. 117), jeho regenerácia bola rýchlejšia a účinnejšia, ako sa z doterajšej literatúry zdá. Bola to rekonštrukcia podlomenej štátnosti a režimu na modifikovanom základe, ktorý ovplyvňovala prítomnosť a zasahovanie nemeckých vojsk a bezpečnostných úradovní, postup frontu, pretrvávajúce aj po obsadení Banskej Bystrice aktívneho odboja a v neposlednom rade črtajúci sa koniec vojny. Preto aj výsledky úsilia vlády neboli jednoznačné: ak sa podarilo po poslednej mobilizácii armády 5. marca 1945 dosiahnuť jej stav 53 433 mužov, zbraň z nich mala iba menšina. Ak sa podarilo naverbovať do špiónážnych a diverzných kurzov a jednotiek stovky gardistov a príslušníkov HM, skutočnosťou je, že mnohí dezertovali a boli nepoužitelní. Autor však ukazuje, že tieto fakty by nemali zatrieť, že pomoc režimu

nemeckému vojnovému úsiliu nebola zanedbateľná. Strážne služby v zázemí, rozsiahle opevňovacie práce, zabezpečovanie fungovania dopravy, spojov, zásobovania, spolupráca pri bezpečnostnom zaistení tyla atď. uvoľňovali nemecké jednotky pre nasadenie na front v rozsahu niekoľkých divízií. Po počiatočnom odzbrojení boli opätovne začlenené do protiletectkej obrany aj slovenské oddiely. Ozbrojené jednotky Hlinkovej gardy, ktoré dosiahli v závere vojny 6 000 mužov, sa rovnali vtedajšej slabšej divízií. J. Korček opakovane upozorňuje aj na priame použitie jednotiek novobudovanej armády nielen proti partizánom a povstaleckým, jednotkám, i keď v malom rozsahu, ale aj na priame nasadenie vo frontových bojoch proti sovietskej armáde. Aj keď autor v načrtnutej koncepcii diela proklamoval, že sa nebude zaoberať podrobnosťami, ale koncepciou a celkovým fungovaním inštitúcií a mocenských nástrojov, čitateľ by privítal pri opakovanom výpočte lokalít kde k stretnutiam došlo, podrobnejší výklad. Na druhej strane prínosom je spresnenie na základe nemeckých archívov a literatúry počtov, rozmiestnenia a pôsobenia jednotlivých nemeckých jednotiek nasadených proti povstaleckej armáde (s. 142 – 147). Treba to privítať i preto, že sa tu stále ešte používa veľa odhadov i skreslených údajov.

Aktivitu ľudáckeho režimu do posledných chvíľ udržiavala viera v zázračné zbrane, v nevyhnutný rozkol medzi Spojencami a napokon posledná, zúfalá kalkulácia s tým, že prvá SR a jej armáda budú po skončení vojny zaradené do tábora porazených štátov. Autor podrobne opisuje, ako tieto iluzórne karty v závere vojny používala veľmi aktívna ľudácka propaganda.

U nás zriedkavým, ale užitočným doplnením poznámkového aparátu sú stručné životopisy osobností, ktoré v autorovom výklade majú významnejšiu úlohu. Praktickou pomôckou sú aj porovnávacie tabuľky hodností v armáde, Hlinkovej garde, Hlinkovej mládeži a v Pracovnej službe. Pracovnú službu, v doterajšej literatúre obchádzanú, vlastne až J. Korček lokalizoval do politického systému, podobne spresnil nielen organizáciu, ale aj význam raz zámerne bagatelizovanej, inokedy kádrovnícky demonizovanej Domobrany.

Z vecných a faktografických pripomienok uvedme nesprávny počet župných úradov v schematizme ministerstva vnútra na s. 51 – nebolo ich 16 ale iba 6. Na s. 53 sa uvádzajú údaje o počtoch zamestnancov bezpečnostného aparátu z expozé A. Macha v sneme 26. apríla 1944 s odvolaním na proces pred Národným súdom. V publikovaných Správach snemu Slovenskej republiky však nie je záznam o takejto schôdzi, z problematiky represívneho aparátu sa však 27. apríla 1944 prerokoval zákon o povinnosti policajného hlásenia a zákon o splnomocnení ministra prekladať dôstojníkov a rotmajstrov do výslužby bez trestného alebo disciplinárneho riadenia, ak by ich „ponechanie v činnej službe odporovalo dôležitým záujmom armády alebo štátu“.

Knihá *Slovenská republika 1943 – 1945* je nesporným faktografickým i koncepčným prínosom k poznaniu dôležitej stránky vývoja politického systému, ktorý sa krátko po svojom sformovaní sústredil na kľúčové úsilie pretrvať v beznádejnom medzinárodnom prostredí, s mocenskými nástrojmi nahodenými politickou, etickou krízou i vnútornými protirečeniami totalizujúcej diktatúry. Hovorí nielen o symptómoch krízy, ale aj o príčinách a o snahách moci prekonať ju. Nehovorí iba o neúspechoch alebo úspechoch týchto pokusov, ale o oboch „stránkach“. Teda o dejinách ako sa odohrali, a nie ako by sa podľa nejakých predstáv odohrať mali. V tejto téme to nie je samozrejmosť.

Lubomír Lipták

Š O L C, J.: ČERVENÉ BARETY. PRAHA, NAŠE VOJSKO 1998, 379 S.

Šolcova knižka *Červené barety* je ďalším titulom z jeho autorskej dielne, orientovanej na čitateľsky príťažlivú problematiku vzdušných výsadvkových jednotiek a pravdepodobne osloví pomerne širokú čitateľskú verejnosť, a to aj na Slovensku.¹

¹Vo vytváraných vzdušných výsadvkových jednotkách armády povojnového Československa, od ich vzniku vykonávalo svoju službu aj mnoho Slovákov, z ktorých sa v Šolcových Červených baretoch niektorí nájdu. Okrem toho v rokoch 1950 – 1960 bola na Slovensku dislokovaná väčšina vojenských telies vtedajších vzdušných výsadvkových jednotiek, od roku 1952 organizovaných do 22. výsadvkovej brigády. (Bližšie pozri: VANĚK, O.: Výsadvkové jednotky čs. armády na Slovensku v rokoch 1950 – 1960. In: Vojenská história č. 2/1998, s. 62 – 86.

Všeobecne Šolcove *Červené barety* predstavujú obdobie od skončenia 2. svetovej vojny v roku 1945, keď sú zaznamenávané prvé spontánne, no odborné neujasnené pokusy o vytvorenie vzdušných výsadkových jednotiek ako súčasti taktiež novovytváranej armády vtedajšej Československej republiky do roku 1952, keď v októbri toho roku vznikla 22. výsadková brigáda, profilovaná predovšetkým ako takticko operačný zväzok – vzdušný výsadkový.

Napriek skutočnosti, že autor rozčleňuje svoju knižku do kapitol, metodicky vhodnejším by bolo jej členenie na štyri, od seba viac-menej nezávislé časti. Prvá časť tvorí osem kapitol, pojednávajúcich o koncepcných, vojensko-politických, odborných a technických aspektoch vytvárania čs. výsadkových jednotiek. V tejto časti Šolc podáva ucelený a až na niekoľko málo diskutabilných problémov, aj prevažne objektívny obraz prezentovanej problematiky.

Kapitola I. *Od trojského koně po Arnhem* je vlastne veľmi zhustenou exkurziou do problematiky vytvárania výsadkových jednotiek v armádach ich hlavných protagonistov: Sovietskeho zväzu, Talianska, Francúzska, Poľska, Nemecka, Veľkej Británie a Spojených štátov a ich použitia v najznámejších operáciách 2. svetovej vojny. V tomto zmysle Šolc neprekročil rámec iných autorov, ktorí sa touto problematikou doposiaľ zaoberali.² Posudzovanej kapitole by prospelo viac sa zamerať na zovšeobecnenie poznatkov o použití vzdušných výsadkov rôzneho určenia a vyvodenie záverov o ich prínose pre rozvoj vojenskej vedy.

V kapitole II. *Československá tradície* sa čitateľ zoznamuje so zaujímavými a pre mnohých azda aj novými informáciami o vývoji „vojensky využiteľného parašutizmu“ v armáde predmnichovského Československa. Z pohľadu sledovanej problematiky sú zaujímavé najmä úvahy odborných pracovníkov vtedajšieho MNO, ktoré však v ani jednom prípade neprekročili rámec štábných hypotéz.

V podkapitole Zvláštni skupina D ve veľké Británii a Českoslovenští parašutisté na východní frontě, autor objektívne, výstižne a prevažne s dobrou znalosťou problematiky podáva svedectvo o niektorých hlavných aktivitách s použitím špeciálnych vzdušných výsadkov rôzneho určenia. Napriek skutočnosti, že Šolc túto problematiku podrobne rieši v iných svojich prácach, čitateľ by bol určite vďačný za jej vyčerpávajúcejšiu prezentáciu aj na stránkach recenzovanej knižky.³ Tu sa vnucuje otázka, že keď sa na s. 37 – 42 zmieňuje o „československých parašutistech na východní frontě“, prečo sa aspoň „orientačne“ nezmieňuje o tzv. parašutistických výsadkoch zo ZÁPADU. Komplexnejšiemu vnímaniu a lepšiemu pochopeniu ďalších kapitol by to len prospelo, práve tak, ako aspoň informatívna zmienka o Padákovej škole Leteckej školy slovenských vzdušných zbraní, vytvorenej na letisku Trenčianske Biskupice v roku 1942.

Na určité zjednodušujúce nepresnosti je potrebné poukázať v súvislosti s podkapitolou Výsadky gen. štábu sovětské armády a taktiež s podkapitolou Partyzánské výsadky. V prvom prípade pomenúva nesprávne generálny štáb ozbrojených síl ZSSR generálnym štáбом armády, a okrem toho sa nezmieňuje o výsadkoch skupín hĺbkového prieskumu veliteľstiev strategických a operačných zväzov frontov a vševojskových armád, v ktorých pôsobili aj Slováci a Česi. V druhom prípade zlučuje zmienené spravodajské výsadky s výsadkami tzv. organizátorov partyzánskeho hnutia, čo je systémovo nesprávne.

Ako historiograficky, tak aj odborné kompetentne sú spracované kapitoly III. *Commandos nebo letecká pěchota?* IV. *Výsadkové vojsko v československé armádě do roku 1949* a V. *Velitelství výsadkového vojska*. Vyjadrujú kvalifikované svedectvo o úsilí a prvých pokusoch smerujúcich ku vytvoreniu vzdušných výsadkových jednotiek armády povojnového Československa. Sú objektívnym svedectvom konfrontácie predstáv a úsilia s reálnymi možnosťami, často nekritického entuziazmu a odborných hľadísk, praktickej vynachádzavosti pri riešení odborných, organizačných, materiálových a technických problémov s ich spolitizovanými deformáciami. Na všetky tieto problémy výstižne poukazujú podkapitoly: Skupina JDV; Hledá se koncepce pro výsadkové jednotky; Pěší prapor 71 „československých parašutistů; Výcvikový režim; Předpisy a výcvikové směrnice; Organizace; Dis-

²Zo starších prác, zámerne predstavených domácich autorov, možno uviesť najmä tieto: MIKSCHE, F. O.: Parašutisté. Naše vojsko, Praha 1947; MRÁZEK, J. – PELC, M.: Vzdušné výsadky. Naše vojsko, Praha 1961; PAŠEK, P.: Neklidná obloha. Naše vojsko, Praha 1970; z novších štúdií môžeme uviesť napríklad: HRON, Z.: Vrtulníkové výsadky nastupují. Naše vojsko, Praha 1987; KOPEČNÝ, P.: Pozor parašutisté a taktiež množstvo časopiseckých statí, publikovaných vo viacerých vojenskohistorických a odborných periodikách

³Problematickou výsadkov špeciálneho určenia, predovšetkým so spravodajským, kuriérnym a spojovacím, prieskumno-diverzným, sabotážnym a organizátorským poslaním, ako aj prípravou ich personálu sa J. Šolc podrobne zaoberá najmä v týchto prácach: Bylo málo mužů, Merkur, Praha 1990; Zpívali jsme Tipperary. Merkur, Praha 1993, ale aj v ďalších, ktoré sú však viacmenej prezentáciou jednotlivých konkrétnych operácií

lokace; Doplnňování; Padáky; Zásobníky a balony; Letouny a kluzáky; Kluzáková letka; Výstroj a výzbroj. Autorom uvádzané skutočnosti majú v sledovanej problematike nielen veľkú historiografickú hodnotu, ale aj doposiaľ platnú aktuálnosť.⁴

Kapitola VI. *General parašutistů* je venovaná osobe prvého veliteľa „výsadkového vojska“ ako osobitnej relatívne samostatnej súčasťi čs. armády. Poukazuje na jeho vzostupy a pády a mnohé problémy, vyplývajúce z aktuálnej politickej situácie a prehlbujúceho sa politického zápasu o ďalšiu povojnovú orientáciu Československej republiky. Ako na to autor poukazuje v ďalšej kapitole VII. *Změna koncepce výstavby výsadkového vojska v roce 1950*, aktuálne vnútropolitické problémy a ich medzinárodné súvislosti ovplyvnili vývoj, zameranie a činnosť čs. výsadkových jednotiek, a to zásadným spôsobom.

V podkapitolách *Východiska nové koncepce; Výsadková technika; Organizace a dislokace; Změny ve výcviku a bojové příprave* a *Doplnňování jednotek* Šolc pútavo opisuje zložité problémy, v ktorých epicentre sa ocitli osobnosti troch prvých a posledných veliteľov výsadkového vojska: K. Palečka, A. Kováča a M. Křišťaluših. Prirodzene, pri riešení týchto problémov musel vychádzať z existujúcich a politických protirečení. V riešení niektorých odborných problémov, ich politizovanie len znižuje serióznosť uplatnenej argumentácie. Šolc napríklad bez povšimnutia ponecháva dobovú úroveň a zameranie taktiky a operačného umenia, názory na vedenie možnej budúcej vojny, ako aj ďalšie hľadiská, ktoré nemohli nezostať bez vplyvu na koncepciu budovania a možného použitia výsadkových jednotiek. Namiesto toho tento problém jednostranne politizuje, podobne ako ešte absurdnejšie „súperenie“ medzi padákom VJ-1/47 a VJ-2, čo bola upravená modifikácia pôvodného anglického padáka, a padákom sovietskej produkcie PD-47 (pozri s. 127 – 129). Kompetentní odborníci dobre vedia, že zmienené padáky VJ-1/47 a VJ-2 sa okrem vhodných technických parametrov vyznačovali aj niektorými rizikovými vlastnosťami. K nim patrilo, predovšetkým nespôhlivé otváranie padákovkej kopule a nebezpečná oscilácia, ktorá najmä v režime pristávania parašutistu bývala príčinou mnohých zranení. Naproti tomu padáky PD-47 vcelku spoľahlivo slúžili až do polovice 70. rokov, keď boli nahradené padákmi čs. produkcie OVP-65.

Taktiež zjednodušene sú opisované organizačné a koncepčné zmeny, uskutočňované vo výsadkových jednotkách po vytvorení 22. výsadkovej brigády v októbri 1952. V tomto zmysle je veľmi vhodné konfrontovať Šolcovu interpretáciu tohto procesu so štúdiou O. Vaňka, *Výsadkové jednotky čs. armády na Slovensku v rokoch 1950 – 1960 vo Vojenskej histórii č. 2/1998*.⁵

Vzhľadom na to, že väčšina týchto prostriedkov sa nachádzala v operačnej a strategickej hĺbke predpokladaného protivníka, jedným z efektívnych prostriedkov prieskumu boli práve výsadkové prieskumné jednotky špeciálneho určenia.

Korunu svojim dezinformačným tvrdeniam Šolc nasadil, keď sa v súvislosti s činnosťou vtedajšieho Armádného športového družstva v parašutizme zmienil o tragickej udalosti, ktorá jeho členov postihla v septembri 1972. K tomu napísal: „Neuvěřitelná tragédie, která je postihla v září 1972 na mezinárodním mistrovství v Bulharsku, když v nočních hodinách najel do jejich autobusu na nechráněném železničním přejezdu mezinárodní rychlík, přičemž zahynula většina (jedenáct) příslušníků armádního sportovního družstva...“⁶ Vzhľadom na to, že túto nepravdu Šolc opakuje ešte raz v podkapitole *Živí a mrtví kamarádi*, zaujmeme k nej objektívne stanovisko neskôr.

Svojím spôsobom pozitívne unikátnou je druhá časť, predstavujúca čitateľovi 185 fotodokumentov umiestnených na 92 stránkach obrazových príloh. Všetky použité dokumenty spolu s ich situačným opisom sú neobyčajne cenným svedectvom svojej doby. Vyčítať im možno len málo chybičiek.

Po prvé, veci by určite prospelo zoradenie týchto dokumentov podľa konkrétneho chronologického poradia a pri takom veľkom množstve aj ich očíslovanie. Po druhé, dokument *Odznaky speciálního výcviku parašutistů*, používané v čs. armáde a ve Svazarmu od roku 1948 do poloviny šesdesiatych let

⁴Autor týchto riadkov, na základe osobnej praxe konštatuje, že s pozoruhodne analogickými problémami sa potýkalo aj úsilie odborníkov zodpovedných od roku 1993 za vytvorenie prieskumných výsadkových jednotiek v Armáde Slovenskej republiky.

⁵VANĚK, O.: *Výsadkové jednotky čs. armády na Slovensku v rokoch 1950 – 1960*, Vojenská historie č. 2/1998, Bratislava 1998.

Neudržateľne vyznieva aj Šolcove tvrdenie, že vytváranie prieskumných výsadkových jednotiek špeciálneho určenia na prelome 50. a 60. rokov je potvrdením správnosti „koncepcie výstavby výsadkových jednotiek z roku 1947“. (pozri s. 144). Autor tohto tvrdenia úplne prehliada skutočnosť, že potreba vytvorenia prieskumných výsadkových jednotiek bola vyvolaná zmenami vo vojenstve. Vyplývala predovšetkým zo zavádzania raketových a leteckých nosičov jadrových prostriedkov, technologicky nových systémov prieskumu, velenia a riadenia činnosti vojsk, rádiolokačných systémov a prostriedkov elektronického boja a ďalších systémov, ktoré sa stali hlavnými objektmi prieskumu

⁶ŠOLC, J.: *Červené barety. Naše vojsko*, Praha 1998, s. 196.

obrazovej prílohy, by si zaslužil predvádzanú kolekciu skompletizovať, systemizovane utriediť a doplniť o podmienky, ktoré vojenský výsadkář musel spĺňať, aby príslušný odznak dosiahnutej odbornej kvalifikácie mohol získať. Nakoniec fotografia, ktorú sme identifikovali ako v poradí 71. na s. 40, obrazovej prílohy, Seskok na padáku OPV nesprávne označuje typ padáku. V skutočnosti ide o padák OVP-65 (Osobný výsadkový padák 65 – pozn. autora).

Tretia časť Šolcovej knižky ašpiruje na rolu jeho osobného vyznania problematike, ktorá predstavuje súčasť jeho života. V tomto zmysle má autor samozrejme právo interpretovať svoje spomienky z vlastného zorného uhla. Ak však nejde o románový, poviedkový, či iný voľný žáner, aj osobné spomienky by mali byť interpretované spôsobom, ktorý zodpovedá skutočnosti. To sa o viacerých Šolcových epizódach povedať nedá.

Napríklad na s. 190 sa zmieňuje o tragických nehodách, ku ktorým dochádzalo pri zoskokoch na padáku tak, ako keby to bola rutinná záležitosť každodenného života vojenských výsadkářov. Úroveň a organizácia vzdušného výsadkového výcviku v skutočnosti, najmä po zavedení padákov PD-47 a neskôr OVP-65 a OVP-68 taketo tragické udalosti minimalizovala.

Na inom mieste tej istej stránky opisuje svoje pocity z toho, že vojaci, ktorí zahynuli pri výkone vojenskej služby, nepatrili do kasty, ktorá mala nárok na vojenský smútočný obrad so štátnou zástavou. To nezodpovedá skutočnosti, pretože každý vojak, ktorý zahynul pri výkone vojenskej služby mal a má podľa príslušného predpisu nárok na vojenský smútočný obrad so štátnou zástavou, čestnou jednotkou a čestnou salvou. Pravda, iné je, či pozostalí pod vplyvom tragickej udalosti o tieto náležitosti stáli a či ich vôbec boli ochotní akceptovať. Mám osobnú skúsenosť, že skôr nie ako áno.

V epizode *Sbohem armádo* autor opisuje dramatické udalosti augusta 1968, a to opäť spôsobom, ktorý úplne nezodpovedá skutočnosti.⁷

Nakoniec ešte jeden príklad Šolcových spomienok, ktoré nezodpovedajú skutočnosti. Je to tragická udalosť, ktorá sa udiala na VI. majstrovstvách spriatelenej armád v parašutizme v Bulharsku.

Ako sme už uviedli, Šolc sa o tejto udalosti zmieňuje až na s. 146, aby svoj omyl zopakoval ešte raz, a to na s. 197, kde k tomu dodáva, že keď sa výprava našej reprezentácie v parašutizme večer vracala z letiska do hotela „narazil do jejich malého autobusu na nechráneném prejezdu rychlíka a na mieste usmrtil všetky, mimo jedného desiatnika“.⁸

Každý, kto s touto tragickou udalosťou mal niečo do činenia, vie, že k nej došlo 21. septembra 1972, nie večer, ale v dopoludňajších hodinách, krátko po 9. hodine, v hustej hmle, počas cesty na letisko, kde sa konali súťažné disciplíny zmienenej majstrovstiev.⁹

Nepochybujeme o tom, že Šolcove spomienky, na viacerých miestach nezodpovedajúce skutočnosti, podrobia kritickej konfrontácii aj iní čitatelia.

Argumentačne bohatou je štvrtá časť obsahujúca prílohy s dôležitými údajmi o organizačných štruktúrach čs. výsadkových jednotiek, ich veliteľských kádriach a miestach dislokácie a taktiež poznámky na s. 331 – 371. Práve táto časť je neobyčajným prínosom a za jej spracovanie patrí Jiřimu Šolcovi uznanie. Jej význam okrem iného spočíva aj v tom, že umozňuje ďalšie seriózne štúdium a spracovanie genézy čs. výsadkových jednotiek, a to aj na Slovensku.

Svojrážnou bodkou za Šolcovou knižkou ČERVENÉ BARETY je Doslov generálporučika Karla Kubu, prezentovaný ako kapitola VIII. Nové obzory.

⁷Autor týchto riadkov bol od 22. augusta 1968 veliteľom prieskumnej čaty, samostatnej prieskumnej roty, 22. výsadkovej brigády, ktorá v inkriminovanom čase plnila nepretržite úlohy pohotovostnej zásahovej jednotky na ochranu príslušníkov veliteľstva a štábu brigády, pred ich prípadným zatknutím. V 24 hodín trvajúcich zmenách bola vždy jedna prieskumná čata, na rádiový signál MARS, pripravená na vykonanie akcie, a to ešte v objekte štábu. Situácia v posádke bola samozrejme napätá, ale vďaka chladnokrvnému konaniu veliteľa brigády plk. F. Mansfelda nie taká dramatická, ako ju Šolc opisuje. K nešťastnej tragickej udalosti opísanej na s. 283 došlo v nedeľu 25. augusta 1968 a zraneným dôstojníkom, o ktorom sa tu Šolc zmieňuje, bol kpt. Antonín Slatinský.

⁸ŠOLC, J.: Červené barety. Naše vojsko, Praha 1998, s. 197.

⁹Nepresné sú aj ďalšie údaje, ktoré považujeme za potrebné uviesť na správnu mieru. Pri zmienenej katastrofe zahynuli: Miloslav Krška – vedúci výpravy, Jiří Stárek – člen výpravy, Stanislav Blažej – vedúci armádneho družstva a tréner, Jaroslav Jehlička – tréner, Jaroslav Havránek – pilot lietadla AN-2 a reprezentanti: Václav Kumbár, Jozef Pospíchal, Luboš Majer, Oldřich Varmuža, František Sležuk a Jaroslav Svoboda. Prežili, vodič bulharského autobusu a reprezentanti Bedřich Chudoba a Ivan Hoško. B. Chudoba, dnes už vo výslužbe a I. Hoško stáli pri zrode novej armádnej reprezentácie a po skončení športovej dráhy pracovali v oblasti padákovvej záchrannej služby letectva. Dnes pplk. I. Hoško pôsobí v Armáde SR ako náčelník padákovvej záchrannej služby letectva, kde patrí medzi uznávané autority slovenského vojenského a klubového parašutizmu.

Generál Kuba, ktorý svoju aktívnu službu v armáde skončil ako inšpektor pozemného vojska Armády Českej republiky, prešiel mnohými veliteľskými funkciami vo výsadvkových a tankových jednotkách, bol uznávaným odborníkom v oblasti bojovej prípravy vojsk a má významný podiel na presadení súčasnej koncepcie použitia výsadvkových jednotiek v Armáde ČR, ako jadra jej síl okamžitého zásahu. Je to koncepcia uplatňovaná vo viacerých moderných armádach, napríklad Nemecka, Francúzska, Belgicka, Veľkej Británie a ďalších.

Vo svojich poznámkach generál Kuba výstižne obnažuje ducha vzdušných výsadvkových jednotiek, ktorý je im vlastný, prakticky vo všetkých známych armádach. Na tohto ducha veľmi výstižne poukazuje motivačné heslo belgických výsadvkárov: Služba v brigáde Para – Commando nie je remeslo... Je to osobitný spôsob života.

V tomto zmysle je potešiteľné, že veteráni a bývalí príslušníci čs. výsadvkových jednotiek si uchovávajú svoju stavovskú integritu a vychovali vo svojich radoch viacero hovorcov. Podľa nášho názoru by si okrem hrdosti na svoju službu vo výsadvkových jednotkách mali chrániť aj jej neskreslenú interpretáciu. Pri všetkej úcte k Jiřimu Šolcovi si jeho viaceré práce takúto pozornosť vyžadujú, a to aj preto, že sám neraz používa praktiky, ktoré v iných prípadoch horlivo kritizuje.

Knižke Čevené baretý treba vyčítať ešte dva systémové nedostatky. Šolc sa ani tu nevyvaroval zbytočného politizovania odbornej problematiky, jednostranne vulgarizuje problematiku vzájomných vzťahov Slovákov a Čechov a trpí syndrómom povýšeneckej, zhovievavej urazenosti voči Slovákom. To opäť demonštratívne podsúva čitateľovi na s. 242, kde pre neho dost' charakteristickým spôsobom poznamenáva: „Tenhle kout patří na Slovensku k nejkrásnějším a já ho měl moc rád do té doby, než Slováci rozbili Československo. Pak se mi věčno nějak zhnusilo. Ale to jen v mé mysli. Podmanivou krásu tohoto kraje nemůže snížit na štěstí ani ten největší politický gauner, a že jich tam mají snad víc než my u nás v Čechách. Další komentár ani nie je potrebný.

Peter Švrlo

ANOTÁCIE GLOSÝ

H O G G, I. V.: *SLOVNÍK BITEV*. Praha, Brána 1997, 269 s.

Príručková publikácia britského vojenského historika, autora niekoľkých desiatok kníh s vojenskou tematikou a stáleho prispievateľa do medzinárodných odborných časopisov prináša stručný prehľad vojen a vývoja vojenstva od antiky až do súčasnosti.

V úvode autor okrem letného zamyslenia nad kategóriami vojny a mieru, uvádza a zdôvodňuje zvolené kritériá výberu pri zostavovaní slovníka. Najrozsiahljšiu časť publikácie tvoria abecedne usporiadané geografické heslá, ktoré sa viažu k viac ako k päťsto svetovým bitkám. Nasleduje krátka časť náčrtkov piatich historicky najznámejších bitiek, stručný chronologický prehľad vývoja a zdokonaľovania zbraní a vojenskej techniky, abecedne radený živo-topisný slovníček 31 najvýznamnejších vojvodcov a vojenských veliteľov. Publikáciu uzatvára chronologický prehľad bitiek a vojen, ktorý slúži ako praktický index k rýchlej a prehľadnej orientácii.

Heslá bitiek a vojen sú štruktúrované prehľadne a prinášajú základné údaje, prípadne aj nové fakty. Každé heslo obsahuje časový údaj, začlenenie do širšieho vojnového konfliktu, príčinu bojového stretu, jeho prípravu a priebeh, stratégiu a taktiku zúčastnených strán, početnosť, rozsah a úroveň bojovej vybavenosti, výsledok, straty, prípadné špecifiká a zdôvodnenie víťazstva alebo porážky. V prípade potreby sú uvádzané aj odkazové heslá. Najstaršie obdobie reprezentujú bitky, ktoré zásadným spôsobom zmenili podobu vtedajšieho sveta a mali tak rozhodujúci vplyv na následný dejinný vývoj. Z ďalších etáp historického vývoja spoločnosti sú to tie vojny a bitky, ktoré v období osídľovania vyčleňovali a organizovali európske kmene do rozličných zemepisných útvarov. Poslednú skupinu predstavujú bitky, v ktorých národy rozširovali svoje hranice, získavali kolónie a zväčšovali bohatstvo a bitky, predovšetkým z 20. storočia, v ktorých túžbu po získaní nového územia nahradila nová motivačná sila – ideológia.

Bojové náčrty s legendami, uvádzané v časovej postupnosti, názorne dokumentujú meniacu sa podobu vedenia vojen v priebehu histórie ľudstva. Každý z piatich náčrtkov predstavuje buď obzvlášť

typickú bitku svojej doby, alebo výrazný príklad striedania jedného typu vedenia boja typom iným, na konkrétnom bojisku. Autor začína jednou z najslávnejších bitiek antickej doby – náčrtom bitky o Cannae, v ktorej Hannibalov spôsob útoku na omnoho početnejšieho rímskeho súpera zostal príkladom vojenského umenia až do súčasnosti a končí zrejme najväčšou tankovou bitkou v dejinách – bitkou pri Kursku.

Ďalšou časťou, dokumentujúcou meniacu sa podstatu a podobu bitiek v priebehu dejín, je chronologický prehľad vývoja zbraní, ktorý sa začína rokom 1000 p. n. l. a končí sa vojnou v Zálive v roku 1992. Nasledujúca časť príručky je vojenskou a vojnovou biografiou významných veliteľov a vojvodcov od Alexandra Veľkého až po maršala Žukova. Nie je len suchým opisom vojenskej kariéry, veľké postavy vojenskej histórie vyznievajú osobnejšie. Posledná je chronológia vojen a bitiek. Sprehľadňuje všetky údaje obsiahnuté v slovníku v zodpovedajúcom historickom kontexte. Je tiež len selektívnym zoznamom vojen a bitiek v priebehu histórie. Pri dlhotrvajúcich obliehaniach je uvádzaný vždy jeho začiatok a koniec. Pri prvej a druhej svetovej vojne sú uvádzané začiatky bitiek a u tých, ktoré trvali dlhšie, alebo boli prerušené, je pripojený i dátum ich ukončenia. *Slovník bitev* patrí sice medzi príručky, ale vďaka autorovmu kreditu v oblasti vojenskej vedy a histórie, môže poslúžiť aj profesionálovi.

B. Šedová

W E L A N D, G.: *MEČE, DÝKY A TESÁKY. PRŮVODCE SBĚRATELE*. Svojtka a Vašut. Praha 1997, 128 s.

Tento reprezentatívny sprievodca pre zberateľov a nadšencov zaujímavých sa o zbrane, je ďalším z celého radu podobných publikácií, ktoré v posledných rokoch v Čechách vychádzajú. Autor príručky, ktorá je zároveň akýmsi historickým prehľadom vývoja v názve knihy uvedených chladných zbraní, ako odborný asistent prednášal históriu a politickú vedu na amerických školách, počas vojny vo Vietname slúžil štyri roky v námorníctve a neskôr sa špecializoval na vojenstvo a politickú históriu.

Obsah i vnútorné členenie publikácie naznačujú, že by nemala slúžiť len začiatočníkom v oblasti

zberateľskej činnosti, ale aj skúseným zberateľom a vojenským historikom a do určitej miery suplovať stručnú tematickú encyklopédiu o mečoch, dýkach a tesákoch.

Kniha je členená na štyri hlavné kapitoly, ktoré sa zaoberajú mečmi a šablami, chladnými zbraňami námorníctva, kratšími chladnými zbraňami Ďalekého východu a Indie. Každá z týchto kapitol začína úvodným textom, v ktorom autor načrtáva históriu vývoja príslušnej skupiny zbraní. V jednotlivých podkapitolách potom opisuje základné typy týchto zbraní a hodnotí ich prístupnosť pre zberateľov rôznych úrovní. V záverečnej kapitole ponúka niekoľko praktických rád pre začínajúcich zberateľov, predovšetkým ako získavať chladné zbrane a ako sa vystríhať možných nepriemenných prekvapení s tým spojených. Stručne sa zmieňuje o spôsobe zaistenia zbierok, o potrebe vystríhať sa kúpy napodobenín namiesto originálov a pod. Kniha je doplnená prehľadom svetových múzeí vlastniacich najrozsiahlejšie a najucelenejšie zbierky chladných zbraní, bibliografickým prehľadom (žiaľ, iba anglosaskej proveniencie) a registrom.

V prvej kapitole o najznámejších, najcenejších a pre odborných zberateľov najzaujímavejších typoch mečov a šablí máme možnosť sa dozvedieť o vývoji, výrobe a používaní ceremoniálnych, korunovačných, pápežských a darovacích mečov, pričom autor upozorňuje, že je vysoko pravdepodobné, že priemerný zberateľ takýto druh meča do vlastníctva nezíska. Pokračuje opisom tzv. backsworda, bastardského meča, mečov so širokou čepeľou, škótskeho meča, súbojových mečov, rímskeho gladiusa, nemeckého katzbälgera, orientálneho kilidža, rapíra a rôznych typov šablí. Osobitné heslo venuje perzskej šabli scimitar, druhom kordíkov a dvojručných mečov.

Chladné zbrane používané námorníkmi sú rozvedené v jednotlivých heslách druhej kapitoly. Dozvedáme sa o histórii a technických údajoch takých druhov chladných zbraní, akými boli rôzne typy tesákov, útočných zbraní, loveckých šablí, námorných dýk, námorných šablí a pod.

Nože, dýky a kordíky sú námetom tretej kapitoly, kde sa čitateľ dozvie najdôležitejšie údaje o bazi-larde, noži Bowie, vzácnnej cinquedeai, útočných nožoch, starších typoch dýk, vikingskom scramasaxi, quillone, stilette, nožoch a dýkach tretej ríše.

Nože, dýky, šable a meče používané bojovníkmi Východu sú podľa jednotlivých oblastí rozvedené v poslednej, štvrtej kapitole. Nájdem tu výber niektorých chladných zbraní z Indie, Indonézie, Japonska a Nepálu. Pretože publikácia je určená predovšetkým zberateľom, nie sú v nej zastúpené všetky typy a druhy mečov, dýk, kordíkov

a tesákov, ale iba zberateľsky najzaujímavejšie a často i najväčšie. Profesionálneho historika možno trochu dezorientuje, že tu nie je zachovaný chronologický princíp podľa vzniku druhu a typu zbrane, ani princíp teritoriálny (až na poslednú kapitolu), a tak sa na prvý pohľad výber zdá chaotický. Bude to však zrejme dané opäť tým, že publikáciu budú využívať najmä neprofesionálni záujemcovia. Napokon orientovať sa v publikácii veľmi dobre dá podľa registra.

Samotný text je veľmi čítavý, popretkávaný aj odkazmi na legendy a vikingskú mytológiu. A čo je veľmi sympatické, publikácia je vybavená kvalitnými fotografiami jednotlivých druhov a typov mečov, šablí, dýk, tesákov a kordíkov, ako aj dobovými, u nás málo známymi farebnými obrazmi, ktoré ilustrujú spôsob používania týchto zbraní v boji.

V. Dangl

PALMER, A.: ÚPADEK A PÁD OSMANSKÉ RÍŠE. Praha, Panevropa 1996, 352 s.

V živote je to už raz tak, všetko má svoj zrod, dospievanie, dozrievanie a zánik. Pravidlo platiace pre živé organizmy je analogicky zákonité aj pre vývoj štátnych útvarov, a nevyhla sa mu ani Osmanská ríša. Zanikla na začiatku 20. storočia vďaka výsledkom 1. svetovej vojny, ale jej politický, religiózny a kultúrny vplyv ostal nezmazateľne zapísaný v mnohých oblastiach, ktoré buď spravovala, alebo mala pod kontrolou.

Úradne sa Osmanská ríša nazývala Memalik i Osmanije. Svojou politickou mocou a religiozitou spájala územné celky troch kontinentov. Centrum ríše na nachádzalo v Malej Ázii, ktorej územie vždy tvorilo časť významnej ríše (Chetitskej, Perzskej, Rímskej – Východorímskej, Byzantskej). Hlavné etnikum Osmanskej ríše tvorili Seldžuckí Turci pochádzajúci z vetvy tureckého kmeňového zväzu Oguzov. Ich pôvodné sídliská sa nachádzali medzi územím severnej Číny a povodím sibírskeho rieky. V priebehu 11. storočia si Seldžukovia podmanili ostatné kmene zväzu a prijali islam. V roku 1071 vládca Arparslan porazil byzantského cisára Romana IV. Diogena a získal nadvládu nad prevažnou časťou Malej Ázie. Nový štátny útvar oficiálne predstavoval vojenskú inštitúciu s posvätným poslaním šíriť islam do krajín neveriacich (ďaurov). Vládca – sultán bol najväčším vlastníkom pôdy a pod jeho právomoc prináležali všetky novodobyté územia. Získanú pôdu prideloval sipahiom – jazdcom, ktorí mali na zvernom území udržiavať poriadok, zabezpečovať

vyberanie daní, ktoré po odpočítaní vlastných nákladov odovzdávali ústrednej vláde. Tento lenný systém Osmanskej ríše sa nazýval timar. Dobytie Konstantinopolu (1453) predstavovalo podľa Palmera začiatok rozkvetu Osmanskej ríše. Za počiatok úpadku považuje neúspešné obliehanie Viedne v roku 1683, kde Karu Mustafu porazil poľský kráľ Ján Sobiesky spolu s habsburským vojvodom Karolom Lotrinským.

Prvé kapitoly knihy sú venované vysvetleniu dôležitých pojmov týkajúcich sa politicko-religiózneho systému Osmanskej ríše a k tomu priradených hierarchizácii a titulúry jednotlivých hodnostárov a predstaviteľov ríše. Vláda Osmanskej ríše sa nazývala Vysoká Porta (Bab-i-Áli), alebo jednoducho iba Porta. Jej názov bol odvodený od nádhornej vstupnej brány rezidence, v ktorej sídlil veľkovezír a administratívny personál.

Latentná stagnácia Osmanskej ríše trvala celé 18. a 19. storočie. Tradičná orientácia na prísne dodržiavanie princípov islamu prekážali rozhodnutejšiemu uplatňovaniu európskych noviniek. Napríklad prvý tlačiarenský stroj zavádzal Ibrahim Muteferrike, pôvodom z Uhorska (prijal moslimské vierovyznanie). Musel byť však opatrný, pretože tlačenie posvätných kníh islamu – Koránu bolo zakázané.

Claude-Alexander gróf de Bonneval získal veľké skúsenosti v službách Ludovíta XV. a po konvertovaní k islamu bol poverený zmodernizovať prvý oddiel sultánovej armády – delostrelecký zbor (hümbaracıyan). Jeho činnosť však narazila na tvrdý odpor konzervatívne zmýšľajúcich janičiarov (Yeni Ceri – noví vojaci (patrili medzi elitné jednotky Osmanskej ríše). Doplihovali sa na základe „živých dávok“ – deysirme. Z rodín kresťanských roľníkov bol vo veku 6 – 7 rokov odobratý na výchovu každý piaty chlapec. Najskôr všetci museli prijať moslimskú vieru. Bystrých chlapcov posielali do palácej školy, kde sa vychovávali vysokí úradníci, ale väčšina z nich prechádzala vojenským výcvikom a stali sa z nich nemilosrdní a obávaní vojaci. Počty janičiarskych jednotiek sa dopĺňali ešte z vojenských zajatcov. Dávkou deysirme najviac trpeli územia dnešného Albánska, Bulharska a Bosny. O výnimočnom postavení janičiarov hovorí aj fakt, že od roku 1451 ich každý nový panovník pri svojom nástupe obdaroval mimoriadnym finančným príspevkom.

Vojna s Katarínou Veľkou v druhej polovici 18. storočia nedopadla pre Osmanskú ríšu priaznivo a mierovou zmluvou z Küçük-Kaynarca (1774) sa sultán vzdal nárokov na Krym, prístav Azov a pevnosť Kerč. Navyše Rusko si po Francúzsku a Rakúsku mohlo v Konstantinopoli zriadiť

konzulát. Katarína Veľká neskôr dokonca ponúkla prostredníctvom kniežaťa Poľomkina Jozefovi II. návrh na rozdelenie Osmanskej ríše.

Ukázalo sa, že reforma armády sa musí začať od janičiarskych jednotiek. Najskôr sa ich počet zredukoval na 40 percent celkového početného stavu. Ludovít XVI. poslal dôstojníkov, ktorí mali začať výcvik pravidelných jednotiek pechoty podľa francúzskeho systému a podľa neho tieto jednotky dostali aj zodpovedajúci názov „Nový poriadok“. Francúzsko-osmanská spolupráca pretrvala aj obdobia revolúcie vo Francúzsku. V Konstantinopole sa presadzovali „franské zvyky“ a v Paríži „turecká móda“. V roku 1795 mohlo dôjsť k zaujímavému dejinnému vývinu udalostí. Podľa archívnej korešpondencie sa na reorganizácii delostrelectva „Veľkého Turka“ chcel podieľať aj brigádny generál Bonaparte. O činnosti misie, ktorú viedol, mal konkrétne predstavy. Palmer sa v knihe neostýcha koketovať s predstavou „Čo by sa stalo, keby sa Napoleon skutočne stal reformátorom osmanského delostrelectva?“ Autor však hneď pripomína, že každý „západniar“ sa musel prehrýzať cez tradície, predsudky a konzervatizmus, a preto aj Napoleon mohol byť úspešný len vtedy, ak by dobyl Osmanskú ríšu, alebo sám by konvertoval na moslimskú vieru. Ako dejiny ukazujú, Napoleon sa pokúsil s Armée de l’Orient dobyť časť jej územia (vyvolal sa v Egypte), ale neprístupné správanie jeho vojakov k zajatcom vyvolalo sultánov protifrancúzsky postoj a spojenectvo s Ruskom.

Pokus o reformu ríše vyšiel aj z podnetu samotnej inštitúcie sultána. Mahmut II. (1808 – 1839) bol podľa epitaflu na mauzóleu, v ktorom sú uložené jeho pozostatky, „veľkým, spravodlivým a múdrom panovníkom, ktorý ako slnko žiaril nad svojou ríšou a otvoril bránu Východu novému životu“. Pri presadzovaní reforiem si počínal ako pravý diplomat. Nezačal s nimi spontánne. Obnovil tradičné oddiely armády, ignoroval všetky reformy predchodcov, ale na najdôležitejšie miesta vlády postupne dosadzoval svojich prívržencov. Mahmut vedomý si postavenia a vážnosti armády v ríši „vyprovokoval“ postavenie janičiarov, pretože aj ich postihla kríza a „hrozní nepriatelia kresťanstva“ sa zmenili na zdegenerovanú spoločenskú vrstvu „privilegovaných banditov“. Sultánom nariadená nová sústava výcviku a používanie uniforiem európskeho typu, vyvolali v janičiaroch nesúhlas. Prevrhli veľké kotly na varenie polievky, čo bol ich tradičný signál na vzburu. Sultán proti nim mocensky zasiahol a tým v roku 1826 definitívne vyriešil otázku janičiarskych oddielov. Po ich likvidácii sa vysokými finančnými sumami obohatila aj štátna pokladnica.

Lénny systém timár zanikol v roku 1831. Vojenské léna prevzal do rúk štát. Získanú pôdu prenajal sedliakom, od ktorých potom vyberal dane. Sipahiovia ako vojenská zložka už tiež boli prekonaní, a preto buď boli penzionovaní, alebo začlenení do armády.

Dôležitý stupeň vo vývoji reformného hnutia predstavoval „vznešený výnos“ z 3. 11. 1839 prijatý v záhrade Ružová komnata (Gülhane) v paláci Topkapı. Vyhlásil o Abdülmecit I., a tým začal reformné hnutie s názvom Tanzimatı-Hayriye (čiže sľubná alebo vznešená prestavba (možno ju prirovnať k ruskému pojmu perestrojka). Opäť postihla najmä armádu, ale ani v rámci nej nedokázal britský veľvyslanec v Konstantinopole presadiť právo kresťanov na službu v osmanskej armáde.

19. storočie prebiehalo v znamení defenzívnej a nerozhodnej politiky, ktorá viedla k neustálemu zmenšovaniu územia. Začal sa vytvárať nezmierniteľný antagonizmus medzi Turkami na jednej strane a Kurdmi, Arménmi, Grékmi na druhej strane. Národnostná otázka sa vyhrcovala aj na Balkáne.

Od polovice 19. storočia sa objavujú hlasy o „chorľavom mužovi“ na Bospore. Pôvodne tento výrok vyslovil ruský cár Mikuláš I. na adresu Metternichovho Rakúska: „Jeho ríša je chorá, veľmi chorá!“. Tým vytvoril metaforu, ktorú neskôr preniesol na svojho suseda na juhu (zaznamenal ju britský veľvyslanec Hamilton Seymour pri odchode zo súkromného koncertu, 9. 1. 1853, keď cár vyriekol túto antropomorfickú metaforu: „Táto krajina (Osmanská ríša) sa rozpadá a nikto nemôže povedať, kedy k tomu príde.“

Výsledky Krymskej vojny urýchlili presadzovanie ďalších reforiem v Osmanskej ríši. Francúzska a britská vláda poskytla pôžičky, ktoré sa využívali na vybudovanie a zlepšenie komunikačného systému. V roku 1881 prijal sultán Abdülhamit dlhodobý dozor európskych bankárov nad osmanskými financiami, pričom najväčším investorom v Anatólii sa stalo Nemecko. Egypt bol vyňatý spod právomoci Osmanskej ríše a správu nad ním prevzala britská vláda (územie Egypta sa stalo náhradou za Úžiny, podľa vyjadrenia britskej vlády – „Káhira je bránou medzi Európou a Áziou a medzi Európou a Austráliou“ – zároveň bránou k veľkej časti Afriky).

V závere 19. storočia kríza ríše pomaly prechádzala do agónie. Študenti vojenského lekárstva, cítiaci potrebu zmeny, v roku 1889 založili reformné mladoturecké hnutie. Na 2. kongrese v Paríži r. 1907 sa opozičné skupiny (Osmanská spoločnosť za slobodu, Vlastenecké hnutie us-

tanovené Mustafom Kemalom a mladotureckí exulanti zo Ženevy) zjednotili, vznikol zjednotený Výbor jednoty a pokroku (İttihad ve Terakki Cemiyeti).

Narastanie tlaku na Balkáne vyústilo do dvoch balkánskych vojen (1912 – 1913), ktoré boli predzvesťou I. svetovej vojny. Po jej ukončení sa Osmanská ríša ocitla medzi porazenými štátmi. Konstantinopol obsadili vojenské jednotky Spojencov (štáty Dohody). Situáciu v ňom komplikoval neustály nárast prílivu emigrantov z Ruska. Mustafa Kemal žijúci po porážke Osmanskej ríše vo vyhnanstve, podporoval šírenie špecifického tureckého nacionalizmu. Jeho meno sa ocitlo na zozname nebezpečných buričov. Kemalov príjazd do Samsunu (19. máj 1919 sa každoročne v dnešnej Tureckej republike oslavuje ako národný sviatok) bol začiatkom revolúcie, ktorá zmietla sultanát. Generál Kemal vyhlásil panovníka za osobu konajúcu pod nátlakom cudzincov. Sultán Mehmet VI. okamžite vydal príkaz na uväznenie Kemala. Generál sa uchýlil do hornatých oblastí Anatólie a v Ankare založil Veľké národné zhromaždenie, ktoré malo pokračovať v práci osmanského parlamentu. Rozhodujúca chvíľa v povojnovom období pre Osmanskú ríšu nastala potom, ako sa mierovou zmluvou podpísanou v San Reme určili jej hranice. Ich navrhovaný variant vyvolal u vojakov odpor a pridali sa ku generálovi Kemalovi. Spojenci sa snažili vyriešiť situáciu povolaním gréckej armády. Bitkou pri rieke Sakryra, 26. augusta 1922 prešli kemalisti do protiútoky ich víťazstvo znamenalo vznik Tureckej republiky. Posledný panovník Mehmet VI. Vahideddin videl neudržateľnosť situácie, za pomoci Britov opustil svoje sídlo a emigroval na Maltu. Svoj život dožíval v San Reme, v meste, kde sa konala konferencia, ktorá priniesla výsledky znamenajúce jeho definitívny pád.

To je v skratke Palmerov príbeh knihy *Úpadok a pád Osmanskej ríše*. Sám autor poukázal na fakt, že pokusy o akúkoľvek reformu narážali na odpor hlavne moslimského náboženského učenia a elitného vojenského stavu janičiarov. V knihe čitateľ nájde aj opis udalostí vzťahujúcich sa na územie habsburskej ríše (a tým aj dnešného územia Slovenska v Uhorsku), či už ide o bitku pri Viedni z roku 1683, alebo približne o 200 rokov neskôr prebiehajúce udalosti, keď sa v roku 1849 L. Košút po porážke uhorskej revolúcie utiahol do Osmanskej ríše. Paradoxne konzervatívna monarchia poskytla azyl revolucionárovi, ktorý bojoval proti konzervatizmu habsburskej monarchie.

Kniha spĺňajúca predstavy náročných čitateľov histórie má menšiu slabinu v nedostatku ilus-

tračného materiálu, ktorý by podrobnejšie a prehľadnejšie dopĺňal textovú časť. V závere publikácie je uvedená prehľadná tabuľka sultánov vládnucich v rozmedzí rokov 1444 – 1922. Textovú časť vhodne dopĺňa krátky slovníček pojmov a výrazov, s ktorými sa čitateľ stretne na stránkach tejto pútavej knihy, ktorú možno odporučiť všetkým serióznym záujemcom o dejiny Malej Ázie.

R. Hoza

KOLLMANN, J.: *VALDŠTEJNA EVROPSKÁ POLITIKA 1625 – 1630*. Historie 1. generalátu. Academia, Praha 1999, 452 s.

Osudy Albrechta Valdštejna pútali živý záujem už od okamihu jeho smrti a zdá sa, že tento záujem pretrváva dodnes. Svedčí o tom aj skutočnosť, že iba v Čechách v posledných rokoch vyšli tri, rozsahom i obsahom úctyhodné monografie o tejto osobnosti od popredných českých historikov, akými sú J. Janáček, J. Polišenský a J. Kollmann. Tento záujem, ako na to v úvode svojej najnovšej práce poukazuje posledne menovaný odborník na Valdštejna, bol a je daný z viacerých dôvodov. Išlo o slávneho vojvodu, so závratným životným vzostupom a s náhlym pádom, o osobnosť obostretú mnohými záhadami, značne rozporuplnú, démonickú či demonizovanú, osobnosť, ktorá vo svojej epoche silne ovplyvnila vojenskú i politické dianie v Európe, osobnosť vyvolávajúcu na jednej strane obdiv, a na druhej zatratenie. Autor mal síce uľahčenú prácu tým, že Valdštejn pútal pozornosť historikov a literátov už dávno a že o jeho činoch a živote existuje rozsiahla literatúra, na druhej strane sťažnenú situáciu tým, že ak chcel priniesť niečo nové, čosi objavné (okrem už uvedených autorov spomeňme v tejto súvislosti také významné mená v dejinách historiografie, akými boli Golo Mann, Leopold von Ranke, Antonín Gindely či Josef Pekař), musel voliť aj nový prístup, použiť doteraz málo využívané pramenné materiály a pokúsiť sa Valdštejna osvetliť v tom období jeho kariéry, keď sa pre Európu iba stával známou postavou. Kollmann sa svojej úlohy zmončil dokonale. Na pozadí vojnenej Európy nám predstavuje Valdštejna v čase jeho triumfálneho vzostupu, a to najmä počas päť rokov trvania prvého generalátu v rokoch 1625 – 1630. V tomto období bol Valdštejn jedným z hlavných vykonávateľov habsburskej vojnenej politiky, stál na čele cisárskych armád, vzráchal sa ako vojnový podnikateľ, financoval armádu pre cisára, vytváral vojenské plány a zapájal sa do diplomatickej čin-

nosti v snahe stabilizovať strategické pozície cisára v strednej Európe.

Autor člení knihu na štyri základné kapitoly podľa jednotlivých vojnami charakterizovaných období na dánsko-severonemeckú vojnu, dánsko-švédsku vojnu, mantovskú vojnu a počiatok švédskej vojny. V plnej miere využíva svoje dlhoročné štúdiá v domácich i zahraničných archívoch a popri originálnom podaní vývoja zložitej Valdštejnovy osobnosti, s mimoriadnym prehľadom sa pohybuje v zložitom, až chaotickom dianí na európskych frontoch. Obdiv historika vzbudzuje veľké množstvo odvolávok práve na archívne materiály. V maximálnej miere využil najmä spisy Valdštejnovy osobnej alebo vojenskej kancelárie, ktoré boli doteraz exploitované iba skromne. Kollmannovou prednosťou je aj to, že hoci jeho dielo je vybavené bohatým poznámkovým aparátom, číta sa veľmi dobre, veci sú formulované jasne a čítavo. Autor sa nepúšťa do prílišných kombinácií, nemoralizuje, komentuje na základe doložiteľných faktov a prameňov.

Publikácia je vybavená aj výberom použitej literatúry (tej, na ktorú autor poukazuje v poznámkach), poznámkovým aparátom, menným registrom a ilustráciami prevažne súdobých rytín a malieb a už tradične rytinami vojakov z tridsaťročnej vojny od Jacoba de Gheyna.

Škoda, že do knihy, inak aj po výtvarnej stránke riešenej veľmi príťažlivo, sa vlúdili zbytočné „chyby krásy“, a to najmä pri prepise maďarských mien a názvov niektorých obcí na území bývalého Uhorska, ale aj, a to je predovšetkým zarážajúce, na území dnešného Slovenska (Szécsény – správne Sécény, nie Nedožer, ale Nedožery – pokiaľ by sa použil dobový maďarský názov tak Nedoser, nie Pázmány ale Pázmányom, nie Istvan Horwat /zrejme omyl prevzatý z pramenného materiálu /ale Ištván Horváth, nie Kamjatice, ale Komjatice, nie Kémend, ale Kéménd /dnes Kamenín/ a pod.).

V týchto súvislostiach považujem za potrebné upozorniť ešte na jeden nedostatok súvisiaci do určitej miery aj s vojenskými dejinami Slovenska. Autor precízne a prehľadne opisuje priebeh Mansfeldovho a Valdštejnovho ťaženia do Uhorska roku 1626, vzťahy s Betlenom – priebeh vojenských akcií, strategické zámery oboch strán, zásobovacie ťažkosti Valdštejna, taktiku Betlenových vojsk a pod. Pri opise tejto kampane sa však okrem archívnych prameňov zo Státního ústredného archívu dost' jednostranne opiera o staršiu nemeckú, českú a čiastočne anglickú literatúru (Opel, Ritter, Parker atď.). Na škodu vecí, až na malé výnimky, (Angyal, Szilágyi – štúdie vydané v nemeckom a francúzskom jazyku už pred viac než

60 rokmi) ponecháva úplne nepovšimnuté výsledky maďarskej historickej spisby ktorá uvedenému obdobiu venovala nemalú pozornosť (Nagy L., Makkai L., Barcza J., Czígány I., Szekeš Gy., Szilágyi S., Wittman T. atď.). A nevyužíva ani zatiaľ síce skromné, ale pre bližšie poznanie Betlenovho povstania a pôsobenia tureckých vojsk na území dnešného Slovenska predsa len nezanedbateľné výsledky slovenskej historiografie posledných desaťročí (Kopčan V., Horváth P., Blaškovič J., Suchý M., Dangel V. a i.).

Napriek týmto skôr marginálnym poznámkam treba prácu J. Kollmanna privítať a vysoko oceniť. Zrejme oživí nielen diskusiu okolo rozporuplnej osobnosti Albrechta Valdštejna a prispeje k širšiemu poznaniu niektorých stránok tridsaťročnej vojny, ale prinesie nové impulzy aj pre skúmanie vojenských otázok tohto obdobia. Treba si iba želať, aby autor vo svojom úsilí pokračoval a publikoval aj životné osudy Valdštejna po roku 1630.

V. Dangel

SIPRIOT, P.: LUDVÍK XVII. NEZNÁMÝ PRÍBĚH NÁSLEDNÍKA FRANCOUZSKÉHO TRŮNU, SYNA MARIE ANTOINETTY A LUDVÍKA XVI. Brána, Praha 1999, 176 s.

Titul a podtitul tejto knihy plne vystihuje obsah, iba málokedy sa stretáme s populárne napísaným historickým dielom, kde by sa autor tak striktné držal vytyčenej témy ako v tomto prípade. Je to zrejme dané aj námetom, ktorý sám osebe je taký dramatický, tajomný, ba až hororový, že autor nepotrebuje zbytočné odbočky od hlavnej témy – života a osudu „malého Capeta“, následníka francúzskeho trónu po popravenom Ľudovítovi XVI. Sipriot na základe svedectiev dobových kroník, spomienok, súdnych výpovedí i moderných historických diel a prameňov, sugestívnym spôsobom približuje jeden z najpohutejších osudov v čase Veľkej francúzskej revolúcie, ale v druhom pláne odhaľuje aj niektoré pre nás menej známe skutočnosti z „mechanizmu“ pôsobenia tejto revolúcie. A tie nie sú v žiadnom prípade lichotivé najmä z pohľadu mnohých jednotlivcov prežívajúcich toto dramatické obdobie:

V prvej časti knihy Sipriot opisuje život Ľudovíta XVII. v honosnej nádhere paláca vo Versailles až po jeho uväznenie v Temple. Stretávame sa tu s iným obrazom kráľovskej rodiny, na aký sme boli z odbornej literatúry minulých desaťročí zvyknutí. Mária Antoinetta popri svojich osobných nedostatkoch bola milujúcou, obetavou matkou, ktorá

svoje ideály nepoprela ani pod gilotinou. Ľudovít XVI. nebol iba obmedzený vládár utekajúci pred svetskými povinnosťami, ale tiež milujúci a milovaný otec a hlava rodiny, ktorý v kritických chvíľach dokázal zobrať na svoje bedrá zodpovednosť o osudové rozhodnutia.

V druhej časti svojej práce sa autor pokúša objasniť záhadný osud Ľudovíta XVII., ktorého odovzdali do výchovy obuvníkovi Antoinovi Simonovi a neskôr ho už oficiálne nikto nevidel. Kládje si množstvo otázok a usiluje sa na ne čo najvierohodnejšie odpovedať. Hoci Sipriot nie je profesionálny historik, no predovšetkým novinár a spisovateľ, v oblasti bádania po záhadách „malého Capeta“, ktorý sa po smrti svojho otca stal terčom politických hier a intríg rôznych politických skupín rojalistov vo Francúzsku či roztrúsených po Európe, bližších i vzdialených príbuzných, ale aj európskej diplomacie, urobil viac než mnohí historici. Priblížil nám veľmi pravdepodobný osud protagonistu tejto knihy, a tým aj kus dramatických francúzskych dejín. Vo väzení v Temple roku 1795 zomiera v nepredstaviteľných podmienkach sirotka, desaťročný chlapec. Opis podmienok na základe dobových prameňov, v ktorých tento, resp. podľa autora títo chlapi (lebo ich zrejme vymieňali) žili, je skutočne otravný. Autor, podobne ako pred ním už mnohí románopisci, ale aj historici, si kládje otázku, či ide o skutočného následníka trónu, alebo zámenu, či bol skutočný Ľudovít Karol unesený a nahradili ho iným dieťaťom, lebo neskôr sa v Európe objavovali viacerí samozvaní vydávajúci sa za Ľudovíta XVII. Usiluje sa objasniť záhadnú úlohu vychovávateľa Simona i jeho popravu, úlohu Robespiera a silného muža Chaumetta, odpovedať na otázku, prečo sa udržiavalo zdanie o existencii následníka trónu až do roku 1795 a na jeho miesto dávaných náhradníkov, keď podľa viacerých dôkazov zomrel už v januári 1794? Prečo to kruté zaobchádzanie s náhradníkmi, keď Ľudovít XVII. už zomrel, odkiaľ vlastne pochádzali, čo sa dialo v Temple po 9. thermidore, teda po 27. júli 1794, prečo bola smrť „malého Capeta“ náhle ohlásená viac než šesťnásť mesiacov po jeho skutočnej smrti? Na tieto i ďalšie s týmito záhadami spojené otázky sa snaží v ďalších častiach svojej knihy autor odpovedať. Jeho vývody a úsudky sa zdajú logické a podložené.

Svojský Sipriotov literárny štýl, popretkávaný filozofujúcimi úvahami, je mimoriadne čítavý. Nazdávam sa, že pražské nakladateľstvo Brána malo šťastnú ruku pri výbere tohto titulu. Mimo chodom, aj ďalšie tituly tejto edície, ktoré v posledných rokoch vyšli, ako napr. životopisy a osudy Jozefa II., brata Františka Jozefa I. Maximiliána I., lásky J. W.

Goetheho, život a osudová láska francúzskeho kráľa Henricha II., život Napoleona a pod., sú mimoriadne čitateľsky príťažlivé a hodnotné.

V. Dangl

HITLEROVA ARMÁDA – VÝVOJ A STRUKTURA NĚMECKÝCH OZBROJENÝCH SIL V LETECH 1933 – 1945. Sborník článků odborných redaktorů časopisu Command. Bonus A, Brno 1997, 384 s.

Na pulte slovenských kníhkupectiev ma zaujal titul *Hitlerova armáda*. Pod ním brnianske vydavateľstvo Bonus A ponúkol zborník obsahujúci 28 článkov prevzatých z amerického časopisu Command. Ide o vojensko-historické štúdie 11 anglicky píšucích autorov, zameriavajúcich sa na rôzne aspekty vývoja, organizácie a pôsobenia armády nacistického Nemecka.

Z tematického hľadiska je publikácia rozdelená na štyri okruhy: 1) výzbroj, taktika a organizácia, 2) politika, 3) stratégia, 4) operačné štúdie. Články majú rôzny obsah a úroveň. Najkratšie pojednávajú o niektorých obrnených vozidlách a delostreleckých zbraniach. Sú to len základné informácie a odborník v nich veľa nenájde. Oveľa zaujímavejšie sú state venované doktríne, výcviku a taktike nemeckých ozbrojených síl. Ďalšie rozoberajú vývoj a zloženie rôznych typov divízií. Za najlepšie spracované možno označiť tie, ktoré z nového uhla pohľadu rozoberajú veľké operácie na východnom fronte a zaujímavú porovnávaciu analýzu nemeckej a americkej armády. Vojenský historik i amatérsky záujemca o dejiny 2. svetovej vojny v nich určite nájde veľa nových poznatkov.

Hitlerova armáda vyšla v nevelmi vydarenom preklade PhDr. Hedviky Šimíčkovéj. Nakladateľstvu Bonus A však možno vyčítať i zlú kvalitu fotografií. Vydavateľ si nedal veľkú námahu ani s mapami a schémami. Jednoducho ich pretlačil z anglického originálu a označil nevelmi prehľadným českým popisom. Za klad však možno označiť menný a vecný register.

T. Klubert

MEZIHORÁK, F.: HRY O MORAVU. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938 – 1945. Edice Archiv, svazek 77. Praha, Mladá fronta 1997, 144 s. + 16 s. obrazovej prílohy

Pedagóg, politológ a historik František Mezihorák (1937) pôsobí na Univerzite Palackého v Olomouci, kam sa po vyše 20-ročnej nútenej

prestávke mohol roku 1990 vrátiť a podieľať sa na založení prvej katedry politických štúdií v bývalom Československu. Vedeckú profiláciu autora charakterizuje tak problematika česko-slovenských a česko-nemeckých vzťahov v novodobých dejinách, ako aj vývoj európskeho myslenia a integrácie Európy. Je autorom desiatok vedeckých prác a viacerých monografií. Poslednou z nich je práve publikácia *Hry o Moravu*, ktorú v edícii Archiv vydalo v roku 1997 pražské nakladateľstvo Mladá fronta.

Mezihorák svoju monografiu spracoval v akademickej podobe už pred vyše tromi desiatkami rokov, avšak spoločensko-politická klíma, ktorá nastala v ČSSR po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968, ju autorovi znemožnila predložiť širšej čitateľskej verejnosti. Na pultoch českých a slovenských kníhkupectiev sa tak až po takmer tridsiatich rokoch objavila doplnená a spopularizovaná vedecká práca, ktorá je dejiným príbehom rokov 1938 – 1945, zaznamenávaným historickými udalosťami okolo separaťtistického a kolaborantského moravanstva a jeho súvislosti s iredentistickými pokusmi niektorých slovenských politických činiteľov o tzv. Veľké Slovensko. Parafrázovaním autora, kniha *Hry o Moravu* je v prvom rade príbehom zneužitého regionalizmu a národopisu, je charakteristikou dvoch najagilnejších nositeľov jednej z odrôd moravského fašizmu – Josefa (Jóžu) a Jana Uprku z dediny Hroznová Lhota pri Strážnici – otca a syna, ktorí občiansky príliš neobstáli. Zároveň však je aj rozprávaním o moravských separatistoch a ľudáč-kých iredentistoch, ktorí sa zblížili v úsilí o odtrhnutie podstatnej časti moravského územia od pomníchovských českých krajín (neskôr od Protektorátu Čechy a Morava) a jeho pričlenenie k Slovensku. Je svedectvom o pronacistickej kolaborácii moravských dobrodruhov a kariéristov.

V úvodnej kapitole *Moravský fašizmus á la Kobsinek* autor charakterizuje prejavy fašizmu na Morave v regionálnom i nadregionálnom rámci od prvej polovice 20. rokov až do roku 1945. Čitateľovi v stručnosti načrtáva obraz, v ktorom sa postupne sformovala osobitá odroda fašizmu – fašizmus národopisný. Počnúc rokom 1922, keď bolo na Morave aktívnych okolo 500 fašistov s vlastným tlačovým orgánom *Hanácka republika*, cez roky 1926 (zjednotenie českých fašistov do Národnej obce fašistickej /NOF/) 1933 (zmarený pokus npor. v zálohe Ladislava Kobsinka a spol. o fašistický puč v republike, ktorý sa začal neúspešným prepadom kasárni p.pl. 43 v Brne-Žideniciach v noci z 21. na 22. 1. 1933), až po ob-

dobie pomníčkovskej republiky 1938 – 1939 a Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945. Mezihorák venuje osobitnú pozornosť aj základným životopisným údajom dvoch najznámejších protagonistov prvorepublikového českého fašizmu – Gajdu a Kobzinka a poukazuje na miesto nacionalistickej a antisemitskej *Vlajky* na scéne českého fašizmu v 30. rokoch. Taktiež sa sústreďuje na charakteristiku rôznych fašistických organizácií a prúdov, ktoré sa etablovali na Morave po tom, ako bola NOF v novembri 1938 zlúčena do Strany národných jednoty a *Vlajka*, už v čase Protektorátu, rozštiepená a napokon v roku 1943 úplne rozpustená.

Pre čitateľskú verejnosť budú iste zaujímavé údaje, koľko väčších, či menších fašizoidných, resp. vyslovene fašistických organizácií vyvíjalo svoju činnosť na Morave v čase nacistickej okupácie. Napríklad ostravské *Fašistické gardy* pod vedením Arnošta Pořízku, ktoré neskôr so zneužitím veľkomoravskej tradície boli premenované na *Svatoplukovy gardy* (budované podľa vzoru SS a riadené Jakobom Niemczykom), ďalej brniansky *Národný tábor fašistický* na čele s Jaromírom Vallom a Františkom Vocílkom, *Národně socialistic-ká česká dělnická a rolnická strana* (nazývaná tiež *Strana zeleného hákového kříže*), vedená Františkom Mikulášom Mlčochom s centrom v Kroměříži, na Jihlavsku a Prostějovsku zas obdobne orientovaná *Nacionálně socialistická garda slovanských aktivistů – Osa Berlín – Řím – Tokio*, organizovaná Františkom Löfflerom z Jihlavy.

Podľa autora však medzi uvedenými fašistickými organizáciami zaujala zvláštnu pozíciu spoločnosť *Národopisná Morava*, ktorá napriek tomu, že mala s nimi veľa spoločné, či už programovo, alebo personálne, v mnohom sa odlišovala a bola aj neblaho originálna. Proslovenskí separatisti, a neskôr aj pronemeckí kolaboranti, najmä na Slovácku, vedení regionálne významnou umeleckou rodinou Uprkvcov, mali pôvodne celomoravské ambície, ktoré však nacisti čoskoro obmedzili do podstatne užšieho rámca. Slovanmi autora, akokoľvek ich miesto v histórii moravského fašizmu bolo svojím spôsobom špecifické, niekedy až pitoreskné, nie je o nič menej hodné odsúdenia. O tom sa čitatelia môžu presvedčiť v nasledujúcich kapitolách: *Mistr a figurka*, *Slovácké kalendárium 1938 – 1945*, *Dvoji tvář regionalismu*, *Pokus o Velké Slovensko*, *Krojování kolaboranti a Epilog iredentistického snu*. Ich obsah bohatý na zaujímavý archívny a dokumentačný materiál náležite odpovedá na mnohé, dodnes nie celkom objasnené otázky.

Najmä kapitola *Epilog iredentistického snu* bude slovenského čitateľa zaujímať azda najviac. Autor v jej úvode okrem iného píše, že po vzniku Slovenského štátu (1939 – 1945) sa idey jeho územného rozšírenia chopili hlavne predstavitelia slovenskej armády, predovšetkým však jej hlavný veliteľ a minister národnej obrany generál Ferdinand Čatloš. Ďalej uvádza, že bol to práve Čatloš, ktorý podstatne prispel ku konkretizácii plánu Veľkého Slovenska. Či to bolo skutočne tak, sa však čitateľ v nasledujúcich riadkoch nedozvie, pretože v nich sa Mezihorák venuje všeobecnejšie známejším udalostiam súvisiacim so spoluúčasťou Slovenska na ťažení proti Poľsku v septembri 1939, čo je podľa môjho názoru síce jednoznačne odsúdeniahodné, avšak v otázke pričlenenia časti Moravy k Slovensku, irelevantné.

Až v podkapitole *Plány generála Čatloše* sa autor pokúsil vnieť do zainteresovanosti Čatloša a jeho najbližších spolupracovníkov k moravsko-slovenskej problematike viac svetla. Píše, že „ak vznikla práve v jeho štábe dokumentácia plánu pripojenia časti Moravy k Slovensku, tak to bolo zásadné nepochopenie nemeckej stratégie.“ Odvoláva sa pritom na rozsiahle Čatlošove spomienky, z ktorých cituje pasáž o tom, čo si sám Čatloš sľuboval od „*moravskej akcie*“. Upozorňuje však, že jeho spomienky vznikali po vojne, teda v čase keď sa potreboval čo najviac očistiť, a preto je ich potrebné brať s určitým kritickým odstupom. Pohľadom Čatloša autor v stručnosti načrtáva aj odlišné postoje dr. Jozefa Tisa (negatívny) a dr. Vojtecha Tuku k otázke pričlenenia časti Moravy k Slovensku. Poukazuje, že ľudácka a proľudácka propaganda často využívala argumenty z histórie, pričom s nimi zaobchádzala veľmi účelovo, aby dokladovala oprávnenosť historických nárokov Slovákov a Slovenska ako univerzálnych dedičov Veľkej Moravy. Taktiež uvádza niektorých vtedajších slovenských intelektuálov, ktorí aktívne vystupovali v službách hlinkovcov a k moravskej otázke sa vyjadrovali. Napríklad cituje z rozhlasového príhovoru vtedajšieho tajomníka Matice slovenskej a zároveň prvého predsedu *Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov* (založená v máji 1939) dr. Františka Hrušovského, a rovnako aj z novinárskej úvahy profesora Jána Stanislava, ktorá sa končí sugestívnym (politickým) konštatovaním, že „*dedičné územie našich kniežat, kráľov a nášho národa je asi o dve tretiny väčšie ako dnešná Slovenská krajina. Väčšina dedičstva našich otcov je dnes nie v našich rukách. Ostáva však v našich myšliach a nádejach.*“

Mezihorák ďalej rozoberá tzv. Čatlošove materiály – zachovali sa dva základné dokumenty s do-

datkami a dve mapy – s územnými požiadavkami Slovenska voči protektorátnej Morave. V prvom dokumente pod názvom *Memorandum* sa zdôvodňuje oprávnenosť pripojenia slovenských kmeňov na Morave k Slovenskému štátu podľa zásady „völkisch“, a to historicky aj aktuálne, z politického, kultúrneho, hospodárskeho a vojenského hľadiska. Druhý dokument *Memorandum o moravských Slovákoch*, popri opakujúcich sa argumentoch z *Memoranda*, akcentuje aj jazykové, etnické a geopolitické aspekty, regionalizmus Moravských Slovákov a ich vôľu spojiť sa so Slovenskom. S ich celým znením sa môže čitateľ oboznámiť v záverečnej časti knihy, nazvanej *Svědectví kuriózních dokumentů*.

V zhode s autorom možno obe memorandá označiť za zmes primitívnych, demagogických, ba až komických tvrdení akcentujúcich fašistický slovník. Isté pochybnosti môže v čitateľovi vyvolať autorovo jednoznačné tvrdenie, že boli skoncipované na slovenskom MNO. Nehodnoverne pôsobí najmä to, že pri oboch dokumentoch chýbajú: spracovateľ, dátum, podpis a pôvodný archívny prameň. Rovnako sa to vzťahuje k ich doslovnému opisu, ako aj k obrazovej prílohe, ktorá napriek tomu, spolu s výberom prameňov a literatúry, menným a miestnym registrom, Mezihorákovu publikáciu vhodne dopĺňa.

M. Čaplovič

TOLSTOJ, N.: OBĚTI JALTY. PRAVDIVÁ HISTORIE JEDNÉ Z NEJOTRASNĚJŠÍCH EPIZOD DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY. Elka Press, Praha 1998, 460 s. (Victims of Yalta, Hodder & Stoughton Ltd., London 1977)

Nikolaj Tolstoj, príslušník známej šľachtickej rodiny, sa narodil ako potomok ruských emigrantov v Anglicku roku 1935. Svoj život zasvätil obhajobe nevinných obetí komunistického systému. Aby ich utrpenie neupadlo do zabudnutia, publikoval množstvo pohnutých svedectiev. Najvýznamnejším z nich je kniha o násilnej repatriácii sovietskych občanov z území obsadených armádami Veľkej Británie a USA. Táto publikácia vyvolala svojho času široký ohlas. Po prvýkrát v nej totiž bola zverejnená skutočnosť, že vojnových zločinov sa nedopúšťali len nacisti a komunisti, ale aj západní Spojenci. Toto svedectvo je natoľko šokujúce, že Západ sa dodnes bráni priznať jednoznačné historické fakty a v kolíske európskej demokracii, Veľkej Británii, je táto kniha od roku 1987 na indexe. Príčina, prečo majú oficiálni západní predstavitelia z tejto knihy taký

strach, je autorovo otvorené konštatovanie o nekonečnej naivnosti a servilite, s akou vlády Veľkej Británie a USA vychádzali v ústrety sovietskemu diktátorovi Stalinovi. N. Tolstoj si kladie otázku, či toto nadbiehanie bolo spôsobené iba naivitou Roosevelta, Atleeho, Macmillana a ďalších, alebo či za ním stálo niečo oveľa horšie. Čo ak im Stalin hrozil zverejnením nejakých veľmi nepriemenných skutočností? Neboli niektorí z nich dokonca sovietski agenti? Keď už hovoríme o päťolízračstve západných štátnikov, nesmieme zabudnúť ani na predstaviteľov predfebruárového Československa. Po máji 1945 sovietska tajná polícia NKVD násilne odviekla z územia ČSR tisícky ľudí. A neboli to len ruskí emigranti, ale aj rodení československí občania, ktorých v žiadnom prípade nebolo možné považovať za kolaborantov a zradcov. Ludovodemokratická vláda Národného frontu a prezident Edvard Beneš však proti tomu prakticky nič nepodnikli.

Tragédia sovietskych repatriantov sa začala 22. júna 1941, keď vojská hitlerovského Nemecka vtrhli na územie ZSSR. Už počas prvých šiestich mesiacov padli do zajatia milióny sovietskych vojakov. Zakrátko k nim pribudli ďalšie státisíce Rusov, Ukrajincov a Bielorusov, odvečených nacistami z okupovaných území na otročké práce. Okrem nich sa do Nemecka a západnej Európy dostalo množstvo mužov, ktorí boli či už dobrovoľne, alebo násilím zaradení do nemeckej armády. Celkom slúžilo v radoch Wehrmachtu a Waffen-SS takmer milión sovietskych štátnych príslušníkov. Neboli medzi nimi len Kozáci, Tatári, stredoázijskí moslimovia, ukrajinskí nacionalisti, vojaci Vlasovovej armády a ďalší zarytí nepriatelia sovietskej moci, ale aj tisícky zubožených zajatcov, ktorí dali prednosť službe v nacistickej armáde pred pomalým umieraním v zajateckých lágroch. Vláda „najpokrokovejšieho a najdemokratickejšieho štátu sveta“ totiž na rozdiel od zaostalého cárskeho Ruska nepristúpila ku konvenciam o vojnových zajatcoch, a vydala tak svojich občanov napospas neľudskému zaobchádzaniu. Ba čo viac, Stalin vyhlásil všetkých zajatých príslušníkov Červenej armády za zradcov, na ktorých čakala po návrate popravná čata, alebo desať rokov nútených prác, čo sa rovnalo trestu smrti s odkladom. S blížiacim sa koncom vojny sa čoraz viac sovietskych občanov, či už zajatcov, odvečencov na nútené práce, alebo príslušníkov nemeckých ozbrojených síl, ocitlo v rukách západných Spojencov. Pred ich najvyššími predstaviteľmi vyvstala otázka: Čo s nimi? Stalin to na rozdiel od nich vedel veľmi dobre. Od začiatku vojny totiž tvrdil, že na nemeckej strane bojuje iba minimum sovietskych

štátnych príslušníkov. Západní Spojenci však ešte pred otvorením druhého frontu zajali v severnej Afrike a Taliansku tisíce sovietskych občanov v nemeckej uniforme. Komunistická propaganda navyše roky presviedčala celý svet, že ZSSR je rajom pracujúcich. Stalin preto nemohol pripustiť aby títo ľudia, ktorí zažili všetky „slasti“ budovania komunizmu, zostali na kapitalistickom Západe. Mohli by potom odhaliť všetky sovietske tajomstvá – politickú perzekúciu, násilnú kolektivizáciu, protináboženské opatrenia, biedu, hladomory a hrôzy gulagov. Tomu sa muselo zabrániť za každú cenu. Sovietski občania, či chceli, alebo nechceli, museli byť repatriovaní do ZSSR. Okamžitým masovým deportáciám spočiatku bránila skutočnosť, že vojna sa ešte neskončila. Masové deportácie zajatých sovietskych príslušníkov nemeckej brannej moci do ZSSR mohli Nemci využiť ako zámienku na vypovedanie medzinárodných konvencií, na čo by potom doplatili britskí a americkí zajatci. Na strane západných Spojencov však nechýbala „dobrá vôľa“ a Stalinovi všemožne vychádzali v ústrety. Napr. už v lete 1944 dodali britské a americké jednotky z Iránu NKVD vozidlá na deportácie krymských Tatárov na Sibír. A počas návštevy britského ministra zahraničných vecí A. Edena v Moskve na jeseň 1944 bola uzavretá dohoda o repatriácii sovietskych občanov nachádzajúcich sa v britských zajateckých táboroch. Definitívne rozhodnutie o osudoch sovietskych občanov na územiach obsadených západnými armádami padlo na Jaltskej konferencii. Briti a Američania prisľúbili repatriovať do ZSSR všetkých sovietskych občanov. V dohode pritom nebolo ani slovo o tom, že by z odsunu do ZSSR mali byť vylúčení tí, čo sa vrátiť nechcú. Západné mocnosti tak porušili nielen vlastné demokratické tradície, ale aj články konvencií o vojnových zajatcoch, ktoré zakazujú násilnú repatriáciu. K naplneniu záverov Jaltskej konferencie došlo prakticky okamžite po podpísaní prímeria.

Násilné odvlečenie sovietskych občanov zo strednej, západnej a južnej Európy do ZSSR tvorí jadro Tolstého knihy. Po skončení vojny sa ich na tomto území nachádzalo asi päť miliónov. Autor odhaduje, že najmenej tri pätiny z nich by sa do ZSSR vrátili dobrovoľne. Či už zo smútku za domovom, alebo zo strachu o svojich blízkych. Stále však zostávali státisíce tých, ktorí pred návratom do Stalinovho impéria dávali prednosť okamžitej poprave. Spojeneckí predstavitelia však nepoznali zľutovanie a k repatriáciám pristúpili s neslýchanou brutalitou. Pred čitateľom vykresľuje N. Tolstoj obraz apokalyptických hrôz. Falošnými sľubmi,

podvodmi a hrozbami dovŕšenými násilnosťami v civilizovaných krajinách neslýchanými od tridsaťročnej vojny, nahnali Briti a Američania sovietskych zajatcov, vrátane desaťtisícok invalidov, žien, detí a starcov, do nákladných automobilov, železničných vagónov a transportných lodí, aby ich potom vydali do rúk Stalinových katanov. Množstvo zajatcov sa v zúfalstve pokúsilo spáchať samovraždu, ďalší sa snažili skryť na neprístupných miestach. Spojeneckí vojaci si však dali tú námahu, že v honbe za svojimi obeťami prečesávali i horské oblasti a prehľadávali zapadnuté usadlosti. Briti zašli vo svojej servilite ku Stalinovi tak ďaleko, že vo svojom okupačnom pásme zahrnuli do repatriácií i ruských porevolučných emigrantov, pričom na nich sa závery Jaltskej konferencie nevzťahovali. Mnohí z ich potomkov dokonca ruskými, alebo sovietskymi občanmi nikdy neboli. Nikolaj Tolstoj napriek oprávnenej zatrpknutosti neodsudzuje britských a amerických vojakov ako celok. Poukazuje, že aj medzi nimi bolo dosť takých, ktorí chápali neľudskosť svojho počínania. Nedokázali sa s ním vnútorne zmieriť a ak ešte žijú, dodnes ich trápia výčitky svedomia. Našli sa medzi nimi aj svetlé výnimky a v niektorých prípadoch bolo sovietskym zajatcom umožnené nenápadne sa vytrátiť. Deportácii sa vyhla aj celá 14. divízia SS, zložená z haličských Ukrajincov. (Mimochodom v októbri 1944 bola dislokovaná na severnom Slovensku a niektoré jej časti zasiahli do boja proti povstaleckej armáde.) Jej príslušníci využili skutočnosť, že pred vypuknutím vojny neboli sovietski, ale poľskí občania a veľký podiel na ich záchrane mala intervencia Vatikánu, ktorý si neželal, aby sa títo dobrí katolíci dostali do rúk bezbožných komunistov. Deportáciami sovietskych občanov sa však nezaoberali len vlády Veľkej Británie a USA. Po skončení vojny boli tisíce týchto nešťastníkov násilne repatriované aj z Francúzska, Belgicka, Holandska, Dánska, Nórska a Fínska. K násilným deportáciám sovietskych občanov pristúpili dokonca neutrálne vlády Švédska a Švajčiarska. Jediný, kto odolal surovému nátlaku sovietskych bezpečnostných orgánov, bola vláda Lichtenštajnského kniežatstva. Napriek tomu, že utečenci predstavovali pre hospodárstvo tohto miniatúrneho štátu obrovskú záťaž, násilne ich neodsunuli a po čase mohli slobodne emigrovať do Argentíny.

Ďalšie osudy sovietskych repatriantov po ich návrate do ZSSR nezostali pred svetom utajené. O tom, čo sa stalo s násilne deportovanými, si nikto nerobil ilúzie. V komunistických lágroch a väzniciach však skončila aj väčšina tých, ktorí sa do ZSSR vrátili dobrovoľne. Hfátku nešťastníkov

čo peklo Gulagu prežili, amnestovali až v roku 1955. Tragédia sovietskych repatriantov však priniesla aj jednu pozitívnu skutočnosť. ZSSR a komunistické štáty stratili aj posledné zvyšky dôvery medzinárodného spoločenstva a ďalšie násilné repatriácie vojnových utečencov a zajatcov sa už našťastie do dnešných dní nekonali.

T. Klubert

STRÖBINGER, R.: RUDÁ ZRADA. Olomouc, Votobia 1998. 220 s.

Po dvadsiatich rokoch od nemeckého vydania sa na knižný trh dostal aj český preklad publikácie známeho českého exilového publicistu R. Ströbingera. *Rudá zrada* patrí k tomu druhu literatúry faktu, ktorá umožňuje objektívnejší pohľad na udalosti minulých rokov a na osoby, ktoré boli až donedávna nedotknuteľné a tabuizované. Predstavuje množstvo zhromaždených, ako aj dosiaľ ešte nepublikovaných skutočností a nezastupiteľnú atmosféru obdobia druhej svetovej vojny. Autor zobrazuje život s vylúčením čierneho videnia, život, v ktorom neexistuje len prísne vyhranené dobro a zlo. Spomienky a názory, ktoré dokresľujú dramatické udalosti predvojnového obdobia, nasledujúcich vojnových rokov, ako aj niektorých povojnových, autor konfrontuje s dostupnými dokumentmi.

Ströbinger podáva udalosti chronologicky od vyhlásenia Protektorátu Čechy a Morava až po postup oslobodzovacích vojsk územím Slovenska a Moravy s tým, že pri nosných udalostiach sprístupňuje dôležité súvislosti predvojnového alebo povojnového obdobia.

Príbeh sa začína odvíjať začiatkom roku 1939 v nevelkom hostinci v zapadnutej dedinke na moravsko-slovenskej hranici, kde sa mladá moravská dievča zaľúbi do poddôstojníka Wehrmachtu, ktorý však padne v poľskom ťažení. Jeho smrť a následné brutálne znásilnenie ju dovedú na cestu spolupráce s gestapom. Stanie sa významnou spolupracovníčkou najúspešnejšieho pracovníka nemeckej tajnej polície v protektoráte Otta Koslowského.

Premyslené metódy, postupy a následné úspechy kriminálneho radcu Koslowského v oblasti zneškodňovania odbojových skupín a likvidácie komunistických aktivít na Morave a Slovensku sú predmetom druhej, obsažnej state. V dôsledku rozsiahlej konfidentskej siete, vybudovanej vďaka jeho dôslednosti a psychologickej prezieravosti, na Morave neexistoval koncom roka 1942, ako na jedinom obsadenom území Európy v podstate

vážnejší komunistický odboj. Aktivity, ktoré komunisti rozvíjali, riadili často spolupracovníci a konfidenti gestapa. Pred čitateľom defilujú rady agentov, špiónov, informátorov. Súvislosti činnosti Koslowského agentov siahajú až do obdobia 50. rokov a dokresľujú niektoré okolnosti politických procesov na Slovensku. Osudy osobností slovenskej komunistickej pofebruárovej elity vedú tiež ďaleko do povojnového obdobia. Korene ich politických postupov a zákulisných hier dokresľujú práve udalosti súvisiace s konfidentskou minulosťou. Okolností, ktoré ich k tejto činnosti viedli, resp. donútili, sú rovnako predmetom autorovho záujmu. Na druhej strane sa odvíjajú osudy agentov sovietskej spravodajskej služby. Spomedzi nich výrazne vyniká činnosť nemeckých komunistov (Hansa Schwarz a Heinricha Fomferru), ktorí zohrali tiež podstatnú úlohu v kauze jednej z mocných a prominentných špičiek nastupujúceho totalitného režimu. V okliešťovaní a likvidácii činnosti sovietskych agentov úspešne spolupracuje s gestapom slovenský policajný aparát na čele so šéfom slovenskej centrály Ústrednej štátnej bezpečnosti P. Starinským a vedúcim protikomunistického oddelenia I. Suchým – „slovenským lovcem komunistov“. Dramatickosť príbehu vystupňuje Koslowského odhalenie napojenia sovietskych agentov na bulharského generála delostrelectva Vladimíra Zaimova, intenzívne pracujúceho pre tajnú službu Sovietskeho zväzu a na sovietske vyslanectvo v Sofii.

V súvislosti s narastajúcim hnutím odporu, s neustále sa zvyšujúcim počtom ilegálnych diverzných skupín a partizánskych oddielov, je v tretej kapitole činnosť nemeckých spravodajských zložiek rozšírená o konkrétne formy a prostriedky boja proti partizánom. Mozaika partizánskej a protipartizánskej činnosti je čitateľovi predstavovaná na pozadí frontových udalostí a medzinárodnopolitických súvislostí.

Ďalšie osudy moravskej konfidenty pokračujú v radoch I. čs. partizánskej brigády Jána Žižku, operujúcej pod velením majora Červenej armády D. B. Murzina. Okrem konfidentskej činnosti vyvíja aj opáčne aktivity. Autor ju opisuje ako obávanú veliteľku partizánskeho oddielu, ktorému sa podarí zajať a postúpiť Rusom generála nemeckého Wehrmachtu. Na jej partizánsku činnosť však v spomienkach súčasníkov prevažujú negatívne hodnotenia. Podpísali sa pod ne dominujúce túžby po pomste a dobrodružstve, rôzne partizánske masakry, rabovačky, lúpežné výpravy, krádeže, prepady, ktoré následne vyvolali krvavé nemecké odvety.

Poslednou kapitolou sa završuje povojnový osud policajnej špičky Koslowského, o ktorom definitívne rozhodla jeho vlastná – pravdivá výpoveď.

Kniha zaujme širšiu čitateľskú verejnosť. Je obohatená fotografickou prílohou, obsahuje zoznam najdôležitejších prameňov a literatúry. Texty dokumentov sú autentické, sovietske dokumenty sú preložené doslovne, niektoré nemecké dokumenty sú uvádzané podľa úradných českých prekladov. Prekladom L. Selingera získala publikácia na svojej úrovni. Prekladateľ, niektoré pre autora nedostupné fakty overil a zachoval Ströbingerov štýl výrazovej skratky.

B. Šed'ová

RAJLICH, J.: 313. STÍHACÍ PERUŤ. Plzeň 1996, 168 s.

V poradí druhej publikáciou zaoberajúcou sa československou stíhacou jednotkou vo Veľkej Británii je kniha z pera známeho českého historika Jiřího Rajlicha *313. stíhací peruť*. Opisuje osudy najmladšej, ale vysoko hodnotenej perute.

Po vzniku 310. a 312. československej stíhacej perute v lete 1940 boli ostatní piloti zadelení do britských jednotiek. Inšpektorát československého letectva (IČL) sa začal touto otázkou zaoberať a ako najlepšie riešenie sa ukázalo sformovanie ďalšej československej jednotky. Od 19. marca do 26. apríla 1941 prebiehali rokovania medzi Britským ministerstvom letectva (Air Ministry, AM) a IČL, ich výsledkom bola dohoda, ktorá predpokladala, že lietajúci personál budú tvoriť už spomenutí piloti a pozemný uvoľní AM z britských rezerv. Rozkazom AM z 10. mája 1941 vznikla 313. československá stíhacia peruť (No 313th /Czechoslovak/ Fighter Squadron). Na jej výcvikovú bázu Catterick v severoanglickom grófstve Yorkshire začali prichádzať Čechoslováci z britských perutí. Nešlo o žiadnych nováčikov, väčšina absolvovala v ich radoch už bitku o Britániu. Ako prvá z československých perutí bola vyzbrojená stíhačkami Supermarine Spitfire Mk.I, išlo však o staršie olietané exempláre, ktoré trpeli početnými poruchami. 10. júna 1941 bola vyhlásená za bojaskopnú a začlenená do bojovej zostavy 13. skupiny Veliteľstva stíhacieho letectva (Fighter Command, FC). Jej operačná činnosť bola minimálna, pozostávala z hliadkovania nad konvojmi a držania pohotovosti proti prípadným lietadlám nemeckého vojenského letectva (Luftwaffe). Už o necelý mesiac (1. júla) sa presunula na základňu Leconfield severovýchodne od pri-

stavu Hull (grófstvo Lincolnshire), do podriadenosti 12. skupiny FC, aby okrem spomenutých činností poskytovala vzdušnú ochranu tomuto dôležitému prístavu a priemyselnému centru. Tu ešte doplnila počet pilotov na predpísaný tabuľkový stav a v auguste bola prezbrosená na výkonnejšie Supermarine Spitfire Mk. IIA. Na konci mesiaca (26. augusta) bola „tristotrinástka“ presunutá na juh Anglicka na letisko Portreath (grófstvo Cornwall), kde bola včlenená do zväzku Portreathského wingu, vyššieho leteckého útvaru, ktorý pozostával ešte zo 66. a 130. perute a jeho hlavnou úlohou boli útočné operácie proti cieľom v Bretagni a Normandii v rámci tzv. non-stop ofenzívy. V októbri 1941 bola opäť prezbrosená na „Spity“ Mk. VB, ktoré disponovali silnejšou výzbrojou. Na základe rozkazu z 11. decembra sa presunula do podriadenosti 11. skupiny FC, najsilnejšej skupiny Royal Air Force (RAF) a na letisku Hornchurch (grófstvo Essex) vytvorila spolu s kanadskou 411. a britskou 64. peruťou Hornchurský wing. Zima 1941 – 1942 priniesla obmedzenie letovej činnosti, občasné rušivé ofenzívne akcie sa striedali s konvojovými hliadkami. Narýchlo rozbehnutej akcie britského letectva a námorníctva (operácia Fuller) proti prieniku nemeckých obrnencov Scharnhorsta, Gneisenau a Prinza Eugen z Brestu do bezpečnejších prístavov v severnom Nemecku a Nórsku (operácia Cerberus) 11. februára 1942 sa zúčastnila aj 313. peruť ako sprievod bitevných Hurričanov Mk. IIC od 3. perute. Tie záutočili spolu s Čechoslovákmi na lodné ciele a bez strát sa vrátili späť. Hlavná operačná aktivita sa začala opäť na jar 1942, keď RAF rozbehlo ďalšie kolo dennej ofenzívy nad okupovaný kontinent. Peruť aj niekoľkokrát denne sprevádzala bombardéry nad letiská, prístavy, továrne a elektrárne nad severným pobrežným pásmom Francúzska, Belgickom a Holandskom. Zároveň stíhači podnikali samostatné akcie s cieľom vylákať protivníka. Od 8. marca do 6. júna 1942 vzlietla peruť dohromady 63 ráz nad okupovaný kontinent, bolo jej priznaných 8 istých, 6 pravdepodobných zostrelov a 9 poškodených lietadiel pri strate 10 zničených, 12 poškodených strojov, 8 zabitých, 1 raneného a 2 zajatých pilotov. 8. júna sa rozlúčila s Hornchurským wingom, aby sa na letisku Churchstanton (grófstvo Somerset) pripojila ako posledná k nedávno sformovanému československému stíhaciemu wingu.

Celú druhú polovicu roku 1942 a prvú polovicu roku 1943 pôsobil československý wing ako sprievod britských a čoraz častejšie amerických bombardérov. Prakticky nepretržitá operačná činnosť, z nej plynúce straty (spôsobované aj kle-

sajúcou hodnotou Supermarine Spitfire Mk. VB/VC) a slabé zálohy doviedli vyššie britské veliteľstvo k rozhodnutiu odoslať wing na operačný odpočinok. V júni 1943 sa presunol do severného Škótska, do podriadenosti 14. skupiny FC. Novou základňou veliteľstva a letky B „tristotrinástky“ sa stalo letisko Peterhead (grófstvo Aberdeen), letka A pokračovala až na Shetlandské ostrovy, tu sa letisko Sumburg stalo najsevernejším pôsobiskom československých pilotov. V radoch lietajúceho personálu prišlo v tomto období k rozsiahlym personálnym zmenám – doplneniu pomerne vysokým počtom britských pilotov, hlavne nováčikov od operačno-výcvikových perutí.

K 17. augustu 313. peruť pozostávala zo 17 českých a 12 britských pilotov. Počiatkový rezervovaný vzťah (ani jeden sa k peruti neprihlásil ako dobrovoľník) sa rýchlo zmenil a Briti v jednotke zostali až do konca vojny v značnom počte. Toto doplnenie zabránilo rozpusteniu, o ktorom sa vtedy vážne uvažovalo, peruť však čiastočne strácala svoj československý charakter.

Do akcií sa 313. peruť vrátila ako prvá z trojice sesterských už v auguste. Najprv v rámci 11. skupiny FC na letisku Hawkinge (grófstvo Kent) a od 18. septembra 1943 na základni Ibsley, severovýchodne od prístavu Bouremouth v juhoanglickom grófstve Hampshire. Sem sa tiež presunuli „tristodesiatka“ a „tristodvanásťka“. Bolo to po prvýkrát, keď československý wing operoval z jednej základne. Podľa nej dostal tiež nový oficiálny názov Ibsley (Czechoslovak) Wing. Na jeseň 1943 sa zaradil do novosformovanej 2. taktickej leteckej armády (2nd Tactical Air Force, 2nd TAF). 8. novembra sa začal tvoriť nový útvar – 134. československé poľné letisko (No 134th /Czechoslovak/ Airfield), od 31. mája 1944 premenované na 134. československý wing (No 134th /Czechoslovak/ Wing) – útvar prispôbený operovať v poľných podmienkach západoeurópskeho bojiska. Ako jednotka, ktorá sa mala zúčastniť invázie, bol wing prezbrojený na Spitfiry „deviatky“. Okrem operačného lietania nad kontinent začal nacvičovať činnosti súvisiace s inváziou. 4. júna 1944 namaľoval pozemný personál na trupy a krídla lietadiel čierne a biele pruhy (tzv. AEF stripes) – rýchloidentifikačný prvok. Po vylodení vzlietol československý wing aj viackrát denne, aby zo vzduchu podporoval bojujúce pozemné jednotky. Jún bol činnosťou najnabitejší mesiac, ale paradoxne k stretnutiam s protivníkom vo vzduchu prichádzalo viac-menej výnimočne. Obrovským sklamaním bolo stiahnutie z 2nd TAF (3. júla) a premiestnenie k vzdušnej obrane Veľkej Británie (Air Defence of Great Britain, ADGB), takže

namiesto očakávaného presunu na kontinent zostali Čechoslováci v Británii. Nemožno za tým hľadať nejakú nespravodlivosť. Neuspokojivý stav záloh a prípadné operačné straty by viedli k pravdepodobnosti, že by zanikol československý charakter jednotiek (k 30. júnu mala 313. peruť z 26 pilotov iba 8 Čechoslovákov), k tejto skutočnosti treba pridať fakt, že viacerí piloti mali nastúpiť na predpísaný odpočinok. Až do začiatku októbra zaktivila „tristotrinásťka“ opäť v Škótsku.

Dňa 3. októbra 1944 sa vrátil na juh Británie a československé perute začínajú znovu operovať. Charakter bojového nasadenia sa až do konca vojny nezmenil – prevažovali sprievody Lancasterov a Halifaxov Veliteľstva bombardovacieho letectva RAF (Bomber Command RAF, BC RAF). S lietadlami Luftwaffe sa stretali iba výnimočne, straty spôsobovala najmä silná protilietadlová obrana nemeckých priemyselných centier.

S novými „deviatkami“, ktoré zakúpila československá vláda pre budúce letectvo a po rozlúčení sa s britskými a kanadskými príslušníkmi, sa 7. augusta 1945 päťdesiatštyri Spitfirov československého wingu vrátilo do vlasti. V súvislosti s novou organizačnou štruktúrou prišlo k personálnym zmenám a transformácii 313. perute na 7. a 8. stíhačací pluk – tie sa stali základom 3. stíhačej divízie. Od septembra boli pluky dislokované na letisku Brno – Slatina. Dňa 15. februára 1946 boli 310., 311., 312. a 313. peruť formálne rozpustené a prestali existovať ako jednotka RAF.

Text tejto nesporne odbornej a zároveň pútavej publikácie je doplnený spomienkami pilotov a úryvkami z letových denníkov, čo čitateľovi ponúka vyvážený obraz operačnej činnosti jednotky a každodenného života pilotov. Na vysokej úrovni je porovnávanie s nemeckými archívnymi dokumentmi, vo väčšine prípadov sa podarilo spofahlivo a podrobne rekonštruovať priebeh vzdušného boja. Príloha pozostáva z farebných bokorysov lietadiel „tristotrinástky“, množstva fotografií a 12 dodatkov (spravodajské formuláre, osobné bojové hlásenia, zostavy perute pri niektorých významných bojových stretnutiach, prehľad pilotov, víťazstiev atď.) a mapky miest dislokácie. Táto kvalitná kniha by nemala ujsť pozornosti ani jedného bádateľa alebo čitateľa, ktorého zaujímajú osudy československých letcov v 2. svetovej vojne.

J. Kalina

KRONIKA

LONDÝNSKA KONFERENCIA O NACISTICKOM ZLATE

Ako jedno z prvých zásadných rozhodnutí pod novým vedením labouristickej vlády britské ministerstvo zahraničných vecí (MZV) v máji 1997 oznámilo, že Veľká Británia zorganizuje do konca roka medzinárodnú konferenciu o osude nacistického zlata. Nový šéf *Foreign and Commonwealth Office* R. Cook spolu so štátnym podtajomníkom MZV USA pre záležitosti ekonomiky, obchodu a poľnohospodárstva S. E. Eizenstatom¹ patrili k hybným motorom celého podujatia. Nielen v štádiu príprav a organizačného zabezpečenia, ale doslova každý deň aj počas jeho priebehu.

Konferencia sa konala v dňoch 2. – 4. 12. 1997 za prísnych bezpečnostných opatrení vo veľkolepých priestoroch paláca Lancaster House. Predsedal jej lord Mackay of Clashfern. Okrem ceremoniálneho úvodu a záverečnej tlačovky prebiehala za „zatvorenými dverami“. Organizátorom sa úspešne podarilo zostaviť program rokovani tak, aby mal jednoznačne pracovný charakter. Mohli sa ho zúčastniť iba pozvaní a registrovaní účastníci oficiálnych delegácií. Zastupovali 41 krajín, 6 neštátnych organizácií (židovských, rómskych) a združení politických väzňov, Tripartitnú komisiu pre reštitúciu menového zlata a 3 kľúčové banky (londýnsku *Bank of England*, newyorskú *Federal Reserve Bank*, baziľskú *Bank for International Settlements*). Medzi vyše 240 delegátmi boli členovia vlád, akademickej obce, experti ministerstiev zahraničia a financií, historici, archivári, diplomati, právnici, bankári, politici, funkcionári organizácií nacistami perzekvovaných osôb a pod. Rokovacími jazykmi boli angličtina, francúzština, nemčina, španielčina, ruština a taliančina. Každá 1 – 3 delegácie mali pridelený separátny kabinet s vlastnou telefónnou a faxovou linkou. V spoločných miestnostiach a na chodbách mohli voľne používať počítačové zostavy, vysoko kapacitné kopírovacie stroje a občerstvovacie zariadenia. Slovensko akreditovalo trojčlenný tím špecialistov zložený zo zástupcov MZV, veľvyslanectva SR v Londýne a Vojenského historického ústavu. Pracovnú kanceláriu sme zdieľali spoločne s kolegami z Bulharska a Grécka.

Napriek enormnému záujmu žurnalistov usporiadatelia uvalili embargo na všetky informácie, vrátane textov vedeckých referátov a diskusných príspevkov! Zástupcovia masmédií dostali striktné vyhradený priestor a čas len v rámci oficiálnych tlačových besied v dokonale vybavenom presscentre. Technické možnosti ozvučovacej aparatúry na druhej strane takisto limitovali počet účastníkov rokovani v hlavnej konferenčnej sále na maximálne troch zástupcov z každého štátu. Ich totožnosť na prenosných osobných preukazoch pri každom vstupe vždy prísne kontrolovala bezpečnostná služba. „Nadbytoční delegáti“ však mali možnosť sledovať vystúpenia referentov i diskutérov hádam ešte pohodlnejšie – z videozáznamu, ktorý sa premietal non-stop v susednej hale.

Cieľom konferencie bolo sumarizovať výsledky dovtedajších archívnych výskumov, porovnať zozbierané informácie a historické fakty v krajinách bývalých mocností antihitlerovskej koalície, fašistickej Osi, v okupovaných i neutrálnych štátoch (Švajčiarsko, Švédsko, Španielsko, Portugalsko,

¹S. E. Eizenstat, okrem mnohých iných politických a ekonomicko-finančných expertných funkcií, je osobitným zmocnencom amerického *Department of State* pre reštitúciu majetku v krajinách strednej a východnej Európy. Patrí k otvoreným podporovateľom záujmov lobby svetových židovských organizácií vo vládnjej administratíve prezidenta B. Clintona. Koordinoval prácu početného tímu špecialistov, ktorí takmer dva roky spracúvali študijné materiály a výber archívnych dokumentov v rámci prípravy delegácie USA na konferenciu. Garantom odbornohistorických výsledkov bol vedúci historik MZV USA slovenského pôvodu William Slany. Pozri SLANY, W. Z. (zost.): *U. S. and Allied Efforts To Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II. Preliminary Study*. Washington 1997; Tenže: *What U. S. Officials Knew About Movement of German Monetary Gold, Looted or Otherwise, During World War II and the Restitution of Looted Gold After the War*; Tenže: *Research Into U. S. and Allied Efforts To Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II*. In: *London Conference on Nazi Gold*. Londýn 1997, rkp. prednesených referátov.

Turecko, Argentína², ktoré sa vzťahujú na zlato ukoristené nacistami obsadeným a závislým krajinám i jednotlivcom v rozpätí rokov 1938 – 1945. Analýza problematiky zahŕňala každý deň jeden veľký diskusný okruh:

1. Odkiaľ pochádzalo ulúpené zlato? Komu ho Nemecko odcudzilo? Ktoré štáty, jednotlivci alebo skupiny obyvateľstva a akým spôsobom ho stratili? V akej forme ho nacisti získali a aké transakcie s ním robili v čase vojny? Aká bola zodpovednosť vlád neutrálnych štátov, konkrétny podiel ich bánk a zahraničnoobchodnej činnosti?
2. Kto a čo urobil po vojne, aby kompenzoval straty okupovaných krajín a individuálnych obetí? Z akých materiálo-finančných zdrojov čerpali Spojenci? Koľko zlata, odkedy a dokedy sa vrátilo postihnutým štátom? Prečo existovali dôvody jeho „zadržovania“ a diferencovaný prístup voči štátom západnej, strednej a juhovýchodnej Európy?
3. Aké kroky môžu odborníci odporúčať, bez dejinných rekriminácií, aby zmiernili individuálne straty občanov, ktorí ešte ani na sklonku 20. storočia nedostali žiadnu, alebo zjavne nespravodlivú kompenzáciu? Aké zdroje a odkiaľ ich možno na tieto účely využiť? Treba pre ne vytvoriť nové? Ako identifikovať beneficientov a zvoliť pre nich výhodnú kategorizáciu (jednotlivci, rodiny, nešťátne organizácie)? Je naliehavé postupovať obdobne ako v prípade zlata aj pri riešení otázky náhrad za ostatné typy ulúpených pozostalostných majetkov? Možno špecifikovať budúce trendy historického výskumu na základe syntézy, ktorá bude vychádzať z uvedeného 1. – 3. bloku diskusného fóra?

Praktický prínos konferencie o takýchto extrémne citlivých problémoch považujem za modelový aj pre ostatné podujatia, kde vedecký rámec odhaľovania historických faktov („fact finding“) tvorí odrazový mostík pre rozhodovací proces vysokej medzinárodnej politiky. Otvorená a vecná výmena názorov bola charakteristická aj pre typicky anglické zdvorilostné rozhovory v kuloároch – počas obedov podávaných v Marlborough House i na recepciách, ktoré zorganizovali *Holocaust Educational Trust* vo Whitehall Place a britské MZV v Locarno Rooms v komplexe budov jej sídla na King Charles Street. Londýnsky summit sa venoval síce predovšetkým zlato, ale v diskusii zaznelo aj nemálo príspevkov, ktoré upozornili na problematiku bankových účtov, poistenia, umeleckých predmetov, nehnuteľností a pod.³

Väčšiu časť nacistami ulúpeného zlata tvorilo tzv. monetárne (menové) zlato vo forme štandardizovaných tehál a prútov z centrálnych rezerv („národných pokladov“) podrobených štátov, ktoré dala *Deutsche Reichsbank* čiastočne pretažiť do nových ingotov. Podľa údajov referentov z USA dnešná hodnota tohto zlata sa pohybuje okolo 8 miliárd amerických dolárov (USD). Predseda *World Jewish Congress* E. Bronfman vyčísľil podiel nemonetárneho zlata z tohto objemu sumou 2 miliardy USD (50 – 60 ton). Z hlavných prednášok, ako aj z diskusie vyplynulo, že u európskych štátov bol veľmi rozdielny stupeň kontaminácie menových rezerv zlatom súkromných osôb a spoločností. Hitlerovská tretia ríša mala samozrejme prvoradý záujem na infiltrácii vlastných menových rezerv aj finančných aktív zlatom, prípadne inými cennosťami, ktoré nacisti zhabali napr. Židom počas deportácií do koncentračných táborov, kde ich masovo vyvražďovali. Prostredníctvom zahraničného obchodu a rôznymi bankovo-

²Podľa všeobecne akceptovaných definícií vojensko-politickej neutrality v medzinárodnom práve, historiografii a politológii, štát „neutrál“ v druhej svetovej vojne prakticky prináležal len Švajčiarsku a Švédsku. Španielsko, Portugalsko, Turecko a Argentína nepatrili k neutrálnym štátom, ale do kategórie non-belligerent. Kolektívnu kategorizáciu uvedených krajín ako neutrálnych používali s rôznou dávkou zjednodušenia mnohí účastníci konferencie. Až záverečný odborný seminár o historických prameňoch a metodológii, ktorému 4. 12. 1997 predsedala hlavná historička britského MZV Gill Bennetová, uviedol na pravú mieru tieto i ďalšie terminologické nedorozumenia, ktoré na škodu vecí opakovane ukrajovali vo vzácného času populudňajších blokov diskusií.

³Neutichajúca polemika, ktorá prepukla začiatkom roku 1996 medzi švajčiarskymi bankami a židovskými organizáciami, dala smerodajný podnet na zvolanie medzinárodného kolokvia. Po dvoch rokoch sa totiž postupne rozšírila na krajiny takmer celého sveta. Londýn sa chopil iniciatívy po afére s vydaním populárno-vedeckej práce publicistu maďarského pôvodu Adama Lebora (české vydanie – LEBOR. A.: Hitlerovi tajní bankéři. Praha 1997). Polemika výrazne poškodila povest' neutrálnych štátov na čele so Švajčiarskom. Niektorí autori dokazujú, že práve v krajine helvétskeho križa sa prepralo až 85 percent nacistického zlata, čo prispelo k predĺženiu vojny. Ešte v roku 1996 Švajčiarsko urýchlene založilo finančno-kompenzačný fond vo výške 112 miliónov USD pre obete holokaustu. Švajčiarska vláda následne pristúpila k revízii bankových záznamov za posledných 50 rokov, na základe čoho židovské skupiny prestali vyzývať na bojkot švajčiarskych bánk. Tie boli nútené po historicky bezprecedentnom zásahu do bankového tajomstva zverejniť niekoľko menných zoznamov vlastníkov tzv. spiacich kont, ktoré zostali v trezoroch od konca 2. svetovej vojny. Nachádza sa medzi nimi aj desiatka mien exponentov režimu prvej Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. 5. 12. 1997, deň po skončení konferencie v Londýne, začali švajčiarske banky vyplácať peniaze dedičom vkladateľov z 5500 kont. Vklady na nich dosiahli v danom období výšku približne 67 miliónov švajčiarskych frankov, t. j. 46,8 milióna USD.

peňažnými operáciami Nemecko a jeho spojenci „prepierali“ zlato získané často nezákonným spôsobom cez medzinárodné banky a ich filiálky hlavne v neutrálnych štátoch. Týmto spôsobom sa priamo alebo nepriamo premiešala do objemu ulúpeného zlata aj druhá, nemonetárna časť z osobného vlastníctva nacistami prenasledovaných obetí (šperky a starožitnosti z rozličných drahých kovov, diamanty a iné drahokamy, cenné numizmatické zbierky, zubné protézy⁴ atď.).

Trojstrannú „zlatú“ komisiu odborníkov z oblasti bankovo-menových systémov (*Tripartite Gold Commission*) ustanovili v roku 1946 zakladateľské štáty – USA, Veľká Británia a Francúzsko podľa odporúčaní Parížskej dohody o repatriáciách. V 90. rokoch sa výsledky činnosti komisie dostali pod palbu kritiky, že v otázkach povojnových reštitúcií menového zlata rozhodovala dosť byrokraticky. Pri jeho vracaní veľmocensky ignorovala majetkové straty nacistami okradnutých súkromných osôb. V rokoch 1947 – 1950 prerozdělila 266 ton medzi Rakúsko, Československo, Taliansko, Luxembursko, Holandsko a Juhosláviu (v súčasných cenách 3,31 miliardy USD). V rokoch 1952 – 1982 postupne distribovala ďalších 58 ton (720,5 milióna USD) do deviatich štátov, vrátane vtedajšej ČSSR. Celosvetová diskusia sa rozpútala okolo použitia „zvyšku“ 5,5 tony zlata, ktoré by sa malo ešte prerozdeliť do konca tohto storočia. Objemovo predstavuje menej než 2 percentá z celkového množstva, ktoré Spojenci stihli vrátiť vládam krajín podľa pôvodu ich monetárnych rezerv. Vo finančnom vyčíslení ide o hodnotu 55 miliónov USD, alebo 46 miliónov libier šterlingov. Posúdiac zodpovednosť protifašistickej aliancie za manipuláciu so zlatom, účastníci londýnskej konferencie sa pokúsili uplatniť závery z historického bádania aj v politicko-praktickej rovine – napraviť negatívne dopady postupu Tripartitnej komisie. Zástupcovia všetkých účastníckych krajín sa dohodli na vytvorení fondu zo zostatku monetárneho zlata, z ktorého by bolo možné v čo najkratšom čase odškodniť približne 350 000 obetí holokaustu na celom svete. Bankové konto pre tieto účely otvorili vkladmi 1 milión libier šterlingov, resp. 4 milióny dolárov, vlády Veľkej Británie a USA vo *Federal Reserve Bank of New York*. Okrem toho chcú Spojené štáty dotovať fond v nasledujúcich rokoch sumou 25 miliónov USD. Spolu so štátmi strednej a juhovýchodnej Európy SR presadzovala návrh, aby do plánovaného odškodnenia boli zahrnuté aj ďalšie kategórie občanov, ktorí boli počas vojny postihnutí perzekúciou nielen z rasových, ale aj politických, národnostných, nábožen- ských a iných dôvodov.

Slovenská delegácia prispela do programu konferencie jednak aktívnou účasťou v diskusiách ku všetkým kľúčovým otázkam, jednak spracovaním a prednesením referátu na tému „Nemecký okupačný režim a história menového a nemonového zlata na Slovensku v rokoch 1944 – 1945“. Naše vystúpenia sa stretli veľkou s priaznivým ohlasom. Potvrdila ho o. i. ponuka usporiadateľov dopracovať referát do širšej verzie na publikovanie v zborníku, ktorý mal vyjsť do konca roku 1998. Z časových i organizačných dôvodov (preklad, doplnkový archívny výskum, nekooperatívny prístup Národnej banky Slovenska) sme, žiaľ, nestihli do redakčnej uzávierky odovzdať príspevok v rozšírenej verzii. V tejto súvislosti musím zároveň vyjadriť poľutovanie nad zarážajúcim nezájmom o spoluprácu, ako aj nad amatérskou úrovňou poskytovania a výmeny dôležitých informácií medzi ústrednými štátnymi orgánmi SR a spoločenskovednými pracoviskami v období príprav materiálov na konferenciu. Nebyť osobného entuziazmu jednotlivcov a stresu odolnej administratívy na MZV a MO SR, Slovensko by asi svoju účasť na anotovanom podujatí muselo oželiť... Príprava referátu na poslednú chvíľu nám napríklad znemožnila vytypovať širšiu tému bez dohody s českými kolegami. SR i ČR pritom odvodzujú svoj nástupnícky podiel na „zlaté dedičstvo“ z monetárnych rezerv predmnichovskej ČSR, ktorých sa nacisti zmocnili v období 1938 – 1939. Bez susedskej škodoradosti pripomínam skutočnosť, že s navlas podobnými prekážkami sa musel boriť aj autor referátu za ČR, E. Kubů z Karlovej univerzity v Prahe. Keďže k publikovaným materiálom z konferencie bude mať prístup len obmedzený okruh odborníkov, dovoľím si uviesť aspoň minimálnu faktografiu, obsiahnutú v našom a českom príspevku.⁵

Po skončení 2. svetovej vojny čs. vláda vyčísliła svoje škody na Nemcami zabavenom zlate čiastkou 45 488 kg, čo predstavovalo približne polovicu celkových rezerv menového zlata Čs. národnej banky po Mníchove. *Tripartite Gold Commission* z tohto objemu uznala ČSR stratu 43 999,37 kg. Z neho mala byť

⁴Hovorca *Bank of England* napríklad exaktne vysvetlil, ako sa dá zistiť podiel dentálneho zlata v rezervách okrem historického výskumu spisového materiálu dnes už aj technicky, a to laboratórnym chemickým rozborom.

Britské MZV zverejnilo výsledky výskumu špeciálneho tímu v rámci prípravy na konferenciu v troch informačných príručkách: *Nazi Gold: Information from the British Archives. Part I, II*. In: *History Notes*, č. 11, 1. a 2. vydanie, september 1996, január 1997; č. 12, máj 1997.

⁵Bližší záujem o problematiku prejavil po skončení konferencie jediný denník na Slovensku. Pozri SME/Smena, 50, č. 290, 17. 12. 1997, s. 5.

čs. štátu uhradená kvóta vo výške asi 55 percent. V roku 1948 vrátili ČSR ako prvú zálohu 6 071,15 kg zlata v minciach. Vydanie ostatnej časti sa z rôznych príčin odkladalo. Až 20. 2. 1982 splnomocnenec vlády ČSSR prevzal od zástupcov trojstrannej komisie vo Švajčiarsku 18 433,47825 kg čs. menového zlata. Táto časť však bola už „zmenšená“ o sumu, odrátanú vyčíslením finančných a majetkovoprávných nárokov USA a Veľkej Británie, ktoré im a ich spojencom vznikli v dôsledku znárodnenia po februári 1948.⁶

Tzv. zlatý poklad Slovenského štátu z rokov 1939 – 1945 nebol priamo kontaminovaný židovským zlatom. Guvernér Slovenskej národnej banky (SNB) I. Karvaš vehementne bránil zmiešavaniu drahocenností odobratých Židom zo Slovenska so štátnymi menovými rezervami. Židovské zlato sa k nim však s veľkou pravdepodobnosťou primiešalo nepriamo – okľukou cez kapitálové výnosy z arizovaných podnikov, ktoré sa zaoberali zahraničnoobchodnou činnosťou. Primárna báza zlatých rezerv vznikla z 579,8323 kg (47 ingotov). SNB ich získala ako súčasť reštitúcie čs. menového zlata 10. 5. 1939 od Banky pre medzinárodné platby v Berne prostredníctvom Národnej banky Belgicka v Bruseli. Jej gro neskôr rozšírila o: monetárne ingoty odliate v kremnickej mincovni zo zlata a striebra vyťaženého v slovenských baniach; zlaté tehličky a prúty získané aktívnou bilanciou v medzinárodnom obchode s Veľkonemeckou ríšou, so závislými i neutrálnymi štátmi. Súčasťou monetárneho zlata bolo aj doteraz presne nevyčíslené množstvo niekoľkých stoviek kilogramov drahých kovov získaných pretavením predmetov z celonárodne organizovanej zbierky na fond hospodárskej samostatnosti. Tak sa infiltrovali menové rezervy 1. SR šperkami zo zlata a iných vzácnych kovov, starožitnosťami, či cennými historickými mincami zo súkromného vlastníctva obyvateľstva.

Bilančná hodnota zlatého pokladu 1. SR sa závažne zvýšila v rokoch 1944 – 1945 zo 46 miliónov na 243 miliónov Ks, čo v tonáži predstavovalo 5,35 násobok (nárast z 1,4 tony na 7,5 tony). Vzrastajúce obavy z vojenskej okupácie Slovenska nemeckými jednotkami v lete 1944 inšpirovali guvernéra SNB a jeho zástupcu J. Fundárka k odtransportovaniu vyše 3000 kg menového zlata uloženého v bratislavských trezoroch SNB prostredníctvom filiálky *Reichsbank* vo Viedni. Odtiaľ bolo po afinácii a opuncovaní vo Frankfurte nad Mohanom prevedené na konto SNB vo Švajčiarskej národnej banke v Zürichu. Zároveň ešte v období pred vypuknutím SNP spolu iniciovali uskutočnenie rôznych bankovo-finančných operácií, skryto zameraných na posilnenie zlatých rezerv 1. SR v cudzine a sťažujúcich možnosti ich eventuálnej konfiškácie, prípadne vynúteného čerpania finančných prostriedkov Nemcami za podmienok nevyhodných pre SR. Pred skončením vojny figurovalo na účte SNB vo Švajčiarskej národnej banke spolu 7 107,4417 kg rýdzeho zlata. Tento objem po oslobodení ČSR predstavoval hodnotu vyše 700 miliónov čs. korún.

Nemcom sa nepodarilo zmocniť menového zlata 1. SR, hoci sa o to pokúšali hneď po nastolení okupačného režimu (september 1944 – máj 1945). Na Slovensku ukoristili len zostatok monetárnych i nemonetárnych komponentov menovo-bankových a hospodársko-finančných rezerv. Na fondy, ktoré I. Karvaš so spoločníkmi postupne predisponoval do bezpečia bankových domov v neutrálnej cudzine, už nemali v záverečnej etape vojny dosah. Po piatich mesiacoch intenzívneho nátlaku Spojencov švajčiarska vláda konečne 28. 12. 1944 oficiálne oznámila, že všetky aktíva Maďarska, Slovenska a Chorvátska boli zablokované na základe jej dekrétu z 20. 12. Zlato a devízy blokované vo Švajčiarsku však nepredstavovali celý objem „zlatého pokladu“ 1. SR. V čase vypuknutia SNP bola časť z neho ukrytá v Štátnej mincovni v Kremnici. Nemci boli rozhodnutí zmocniť sa ho za každú cenu. Jeho záchranu zorganizovala filiálka SNB v Banskej Bystrici po prerušení stykov s bratislavskou centrálou. Operáciu osobne zabezpečoval riaditeľ filiálky K. Markovič, ktorého súčasne poverili funkciou zástupcu povereníka SNR pre veci finančné.

Preprava zásob drahých kovov a všetkých hotových razených mincí z Kremnice do Banskej Bystrice bola rozložená do piatich transportov. Posledný, najdramatickejší, sa uskutočnil 5. 10. 1944 iba niekoľko hodín pred obsadením Kremnice Nemcami... V druhej dekáde októbra 1944 sa obkľučovací kruh okolo centrálnej oblasti Povstania nezadržateľne zužoval. V obave, aby sa Nemci predsa len nezmocnili časti zlatého pokladu, vydalo Predsedníctvo SNR nariadenie odoslať všetko zlato a cennosti, deponované v bystrickej filiálke SNB, do úschovy v ZSSR. Preprava sa uskutočnila 14. 10. 1944 vzdušnou cestou z letiska Tri Duby cez Lvov do Moskvy. *Gosudarstvennyj bank* prebral do depozitu 21 debien v úhrnej brutto hmotnosti 1 062, 255 kg (279, 69659 kg zlata, 569, 91400 kg striebra, 113, 82876 kg miešaných drahých kovov). Po vojne ich na príkaz Kremľa bez prietahov vrátil Čs. národnej banke v Prahe.⁷

⁶Tamže; Porovnaj KREJČÍ, J.: Několik poznámek k navrácení československého měnového zlata. In: *Finance a úvěr*, 1983, č. 2, s. 673 – 684.

⁷Podrobnejšie KORČEK, J.: German occupational regime and the history of monetary and non-monetary gold in Slovakia 1944 – 1945. In: *London Conference on Nazi Gold*. Londýn 1997, rkp. prednesených referátov.

Delegáti všetkých štátov zúčastnených na konferencii referovali o opatreniach svojich vlád, s pomocou ktorých sa deklasifikujú dokumenty v sieti štátnych archívov, archívov osobitného určenia a jednotlivých bánk. Ukázalo sa, že historici a bádatelia stále musia zápasiť s určitými problémami pri získavaní povolenia na štúdium prameňov o ukradnutom zlate v archívoch súkromných firiem, súkromných bánk, alebo hoci poisťovacích spoločností. Z konkrétnych príkladov možno uviesť odmietavý postoj jedného z podnikových archívov v Nemecku, ktorý bráni sprístupneniu materiálov zaniknutej firmy *Degusa*. Podnik sa cez vojnu podieľal na pretavovaní nacistami ulúpených zlatých ingotov a prútov, označoval ich falošnými puncovými značkami a číselnými kódmi, aby tým znemožnil bankovým expertom identifikovať skutočný pôvod menového zlata. Opačný, ústretový postoj zaujala nemecká poisťovňa *Allianz* s jej dcérskymi spoločnosťami. Po prešetrení prípadov predvojnových životných poisťiek obeť holokaustu vyplatila štedrú kompenzáciu prvej skupine oprávnených žiadateľov – „poistencom“ a ich rodinám postihnutým nacistickým režimom z Európy, USA a Izraela. Značný tlak bol vyvíjaný predovšetkým na zástupcov Vatikánu, aby sprístupnil svoje archívy, ktoré majú zostať zapečatené 100 rokov. Americká tajná služba totiž predložila v Londýne dokumenty o transakciách cirkevného štátu so zlatom cez *Reichsbank* v Berlíne, resp. cez švajčiarske banky. Svätá stolica dementovala prostredníctvom svojho hovorca akýkoľvek podiel na údajných valutovo-monetárnych operáciách. Odtajnenie chúlolistivých prameňov však takisto odmietla s tým, že obsahujú prevažne náboženské záležitosti a rýdzo privátne údaje o najvyšších cirkevných hodnostároch.

Američania vyzdvihli deklasifikáciu archívnych spisov ako prioritnú úlohu, ak má medzinárodné spoločenstvo naozaj záujem pokročiť ďalej vo výskume problematiky. Forsirovali komplexný prístup k finančnému a materiálnemu odškodneniu postihnutých tzv. dvojítých obeť („double victims“), t. j. obeť dvoch totalít – fašistickej a komunistickej. Z morálneho hľadiska považuje aj SR tento princíp za logický a plne opodstatnený. No praktické skúsenosti s reštitučnými požiadavkami jednotlivcov a mnohoročnými rokovaniami o formách a metódach finančných kompenzácií pre postihnuté obeť nás vedú na Slovensku k opatrnosti pri zlučovaní ich nárokov na odškodnenie z rokov vojny, napríklad s otázkou náhrady za majetok znárodnený v období 1945 – 1948, alebo po komunistickom prevrate vo februári 1948. V tejto oblasti sa postoje slovenskej delegácie, ale aj reprezentantov ostatných štátov bývalého východného bloku, vrátane ČR, dost' odlišovali od predstáv USA a niektorých židovských organizácií ako doriešiť odškodňovanie obeť fašistickej perzekúcie v strednej a juhovýchodnej Európe. Kritické výhrady prezentovali zástupcovia MZV a veľvyslanectva SR vo Veľkej Británii voči vtedajšiemu postoju SRN, ktorá od roku 1994 jednostranne prerušila rozhovory o alternatívach odškodnenia slovenských občanov.

Menšiu senzáciu spôsobilo zverejnenie podrobností o 22 objavených mikrofilmoch, na ktorých sa v Rakúsku koncom novembra 1997 našli vzácné kópie viac ako 700 dokumentov o ukradnutom zlate a valutách. Pochádzajú z pozostalosti po viedenskom obchodníkovi H. Herzogovi, zosnulom v apríli 1977.⁸ Pikantná na celom objave bola skutočnosť, že väčšina originálnych dokumentov sa stratila v 50. rokoch a zodpovedné miesta v Nemecku a USA dodnes horúčkovo, no márne pátrajú po ich osude. Mikrofilmy boli zhotovené pred vyše 40 rokmi. Obsahujú údaje o tom, kedy a ako oddelenie pre zlaté rezervy Ríšskej banky pretavovalo zlaté prúty a kam – do ktorých krajín a bánk ich potom transportovalo. Denník *Der Standard* označil za senzačné mesačné výkazy *Reichsbank* o zásobách zlata, o politike „nákupov“ zlata, materiály vodcu SS a ríšskeho ministra vnútra H. Himmlera o hmotnosti ulúpených monetárnych i nemonetárnych rezerv, výpisy z archívu Belgickej národnej banky v Bruseli, korešpondenciu o transporte belgického zlata do Berlína po dobytí krajín Beneluxu v roku 1942, záznamy o osudoch zlata ukoristeného v Juhoslávii, detailné nákresy a analýzy amerických úradníkov o nacistickom zlate a stovky ďalších spisov z obdobia pôsobenia Tripartitnej komisie.

Konferencia o nacistickom zlate v Londýne pripravila pre poslednú fázu práce trojstrannej komisie seriózne podklady a rozsiahly dokumentačný materiál. Do konca decembra 1999 by mohla ukončiť svoju vyše polstoročnú činnosť, ak sa jej podarí odovzdať podiely z nacistami skonfiškovaného zlata Albánsku a štátom bývalej Juhoslávie, kde sa ešte stále vedú spory o nástupnícke práva. Zostatkový česko-slovenský podiel rozdelila v pomere 2 : 1 medzi dva nástupnícke štáty ČR a SR. SR vyjadřila súhlas so svojím podielom – 5 312, 108 uncí zlata (150,6 kg) prijatím nárokovej listiny, ktorú dostala od

⁸Herzog bol počas vojny väznený v koncentračnom tábore Buchenwald. Pátranie po zásobách nacistického zlata povýšil na svoj celoživotný údel po tom, čo ho Spojenci zachránili na jar 1945 pri Salzburgu spolu s väčšou časťou zlatého pokladu ríšskoneemeckého MZV J. von Ribbentropa. Herzogova družka poverila preskúmaním zdedených dokumentov spoločne rakúskeho sociológa, historičku a novinára až 20 rokov po náhlom a tajuplnom úmrtí svojho inak úplne zdravého 55-ročného priateľa.

Tripartitnej komisije 26. 6. 1998 v Bruseli. Operáciu na rozdelenie čs. zlata zavŕšila *Bank of England* odovzdaním 5 240 uncí a zvyšku nárokovej sumy v librách šterlingov Národnej banke Slovenska. Vláda SR rozhodla, že tri štvrtiny z celkovej sumy v hodnote približne 1,6 milióna USD použije v rámci delimitácie majetku bývalej čs. federácie na odškodnenie slovenských obetí nacizmu. Jednou štvrtinou (200 000 USD) prispieje do zmieneneho medzinárodného fondu na pomoc obetiam holokaustu. Celý podiel odovzdali do fondu napríklad Grécko, Holandsko, Rakúsko, Taliansko. V druhom polroku 1999 sa USA zaviazali zorganizovať následnú konferenciu o problematike nacistického zlata vo Washingtone.

J. Korček

MÚZEUM LETECKÝCH TRADÍCIÍ ZÁPADNEJ AUSTRÁLIE

Zájemcovia o dejiny letectva, ktoré dnes môžeme zaradiť už aj na Slovensku medzi najpopulárnejšie odvetvia vojenskej histórie, nemajú veľa možností inšpirovať sa úrovňou expozícií leteckých múzeí v zámořských štátoch. Pritom napríklad USA alebo Austrália majú v porovnaní s európskymi krajinami vybudovanú mimoriadne bohatú sieť týchto zariadení, fungujúcich rovnako úspešne na úrovni súkromného financovania, fixných príspevkov zo štátneho rozpočtu, dotácií od vlády, orgánov regionálnej samosprávy, či zmiešaným spôsobom. Turistická atraktivita a rôzne formy „samofinancovania“ im pomáhajú cez komerčnú činnosť vcelku úspešne rozvíjať aj vedecko-výskumné a spracovateľské poslanie muzeologických inštitúcií. Do poslednej menovanej skupiny patrí tiež jedno z najväčších a zbierkovo najbohatších leteckých múzeí v Austrálii, RAAF (Royal Australian Air Force – J. K.) *Association Aviation Heritage Museum of Western Australia*. Na jednom z panelov zjednodušuje svoje úlohy do šiestich okruhov aktivít: spomienkové akcie a oslavy výročí, zábavné predstavenia a spoločenské podujatia, výber, sústreďovanie a ochrana artefaktov, odborná konzervácia a starostlivosť o uchovanie pôvodného technického stavu pamiatok, výskum, výchova (commemoration, entertainment, preservation, conservation, research, education).

Múzeum bolo sprístupnené verejnosti v septembri 1971. Nachádza sa v jednej z mestských štvrtí metropoly Západnej Austrálie v Perthe (Bullcreek Drive, Bull Creek, W.A. 6149). Spolu s pietnym pamätníkom a parčíkom tvorí vstupnú časť vilového areálu pre leteckých veteránov a dôchodcov na zaslúženom odpočinku. Múzeum je otvorené pre návštevníkov sedem dní v týždni od 10.00 do 16.00 h s výnimkou dvoch dní roka počas vianočných a veľkonočných sviatkov. Organizovaným skupinám a školským zájazdom pracovníci na požiadanie ochotne zabezpečia prehliadku s odborným výkladom kedykoľvek i mimo návštevných hodín... Samozrejmosťou sú všetky druhy telekomunikačného spojenia (Tel.: 00618 – 9311 4470; Fax: 00618 – 9311 4470; Internet – <http://www.raafawa.org.au>; E-mail: kpascoe@raafwa.org.au). Vzdialenosť asi 10 km z centra mesta môžu turisti pohodlne prekonať buď vlastným autom, alebo miestnou autobusovou dopravou z Perthu, prípadne z prístavu Fremantle.

Rozbor otázky organizačného členenia a podriadenosti múzea by neúmerne rozšíril vymedzený priestor krátkej správy, a preto som jej obsah zúžil na základné informačné údaje o jednotlivých tematických celkoch expozície a najzaujímavejších exponátoch. Letecké múzeum má tiež vlastné technické a rekonštrukčné dielne, knižnicu, archív, zbierku fotografií a dobovej technickej dokumentácie, oddelenie spomienok a dotazníkových súborov „oral history“, kancelárske priestory pre odborných pracovníkov i lektorský personál, vynikajúco zásobenú predajňu suvenírov, literatúry a replík najrozličnejších leteckých memorabií, detašovanú kanceláriu Odboru pre záležitosti vojnových veteránov federálneho ministerstva obrany. Okrem troch-štyroch ozajstných unikátov vojenských lietadiel z obdobia 1. svetovej vojny ma z leteckej techniky umiestnenej v exteriéri osobitne zaujal americký transportér s navádzacím a radarovým kompletom NASA pre štarty kozmických lodí a raketoplánov – dar Goddardovho centra pre výskum kozmických letov z oblasti Greenbelt v štáte Maryland. Z hrozby širokých obchodných „chápadiel“ agentov súkromných zberateľov a silnej konkurencie ostatných rovnako špecializovaných múzeí v Austrálii i zahraničí, typy a počty leteckej techniky uložené v depozitoch, udržiavajú kústódi aj mechanici svorne v tajnosti.

Hlavné tromfy leteckých síl múzea – vyše 30 medzinárodných vojenských a civilných lietadiel, vrtulníkov a špeciálnych leteckých strojov, sú vystavené v dvoch rozľahlých pavilónoch – hangároch so špeciálnou strešnou izoláciou proti austrálskym horúčavám. Interiér Južnej perute (South Wing) obsahuje v dobre prístupnej expozícii okrem iných lietadiel repliky typov *Demoiselle*, *Sopwith Camel F 1*, *Bristol Towner*, *Junkers W.33* a precízne udržiavané, viaceré ešte stále prevádzkyschopné originály *Pou-du-Ciel*, *de Havi-*

land Moth Minor, Auster Adventurer, CAC Wackett, de Havilland Tiger Moth. Šesť blokov zachytáva dejiny letectva v širokom priereze celosvetovým úsilím ľudstva o ovládnutie vzdušného priestoru: od staroveku, cez stredovek, novovek, 20. storočie, až po éru kozmonautiky so vstupom človeka do otvoreného vesmíru. Trojrozmerný materiál zahŕňa stovky modelov leteckej a námornej techniky, zrekonštruované a starostlivo zakonzervované komponenty lietadiel, predovšetkým letecké motory, rezy rôznymi súčiastkami, navigačné a pozorovacie zariadenia, palubné zbraňové systémy, čerpacie stanice pohonných hmôt, vrátane pozajadných vojenských trailerov.

1. blok (Pod závojom času) načrtáva v grafickej podobe i pomocou miniatúrnych modelov prvé pokusy o lietanie a zostrojovanie lietacích strojov v starovekej Číne, Mezopotámii, v starogréckom epose o Daidalovi a Ikarovi, technických nákrесоch renesančného génia Leonarda da Vinci, až k priekopníkom rôznych systémov balónového letectva vo Francúzsku v druhej polovici 18. storočia, „Zeppeliníade“ s inžiniermi nemeckých vzducholodí, pokusom bratov Wrightovcov v USA. Národný a regionálny aspekt dejín sa odvíja od počiatkov balónovej vzduchoplavy v Západnej Austrálii, ktoré autori scenára kladú do roku 1891.

2. blok (Heroický vek) je venovaný priekopníckej ére austrálskeho letectva – individuálnym výkonom športových nadšencov a vojenských pilotov a neskôr rozvoju leteckého priemyslu v 20. storočí. Návštevníci sa v ňom môžu oboznámiť s osudmi pretekárov Mac Robertsonových leteckých pretekov Londýn – Melbourne (1934), s úspechmi i tragickými haváriami pri budovaní pravidelnej leteckej dopravy z Veľkej Británie do Austrálie. Dozvedia sa o zástoji KLM Royal Dutch Airlines počas polstoročia ich leteckých služieb pre Austráliu (1938 – 1988), nájdú odpoveď na otázku, ako vznikli najúspešnejšie aerolínie v krajine protinožcov – Quantas. Pochopia hlavné etapy a stratégiu aktérov vzniku dvoch mamutích leteckých spoločností v Západnej Austrálii v druhej polovici päťdesiatych rokov (*Ansett – Airlines of Australia a Airlines of Western Australia*) pomocou rodostrumu zlučovania a transformácií v rokoch 1921 – 1981 (*Western Australian Airways Limited, MMA – Mac Robertson – Miller Aviation Co. Pty. Ltd.*).

3. blok mapuje vznik austrálskeho vojenského letectva v období I. svetovej vojny a jeho najväčšie bojové úspechy (Australian Flying Corps, letecká skupina Capt. Sira N. Brearleyho, spory okolo podielu britských stíhačov a jednotiek austrálskeho protiletadlového delostrelectva na zostrelení „najväčšieho leteckého esa Veľkej vojny“ Manfreda von Richthofena). Podobne ako vo 4. bloku, ktorý je venovaný obdobiu 2. svetovej vojny, účasť pilotov, strelcov a leteckého personálu zo Západnej Austrálie v oboch vojňách dokumentujú dvoj- i trojrozmerné predmety, prevažne osobné doklady, portrétné fotografie, rovnobošaty, odznaky, rady a vyznamenania, rôzne súkromné pamiatky a trofeje, získané viacej darovaním než kúpou od pozostalých rodín dôstojníkov. V priestorovo-výtvarnom stvárnení i v sprievodných textoch dominuje problematika leteckej vojny s Japonskom nad Atlantickým oceánom a Pacifikom. Osobne ma najviac zaujala reінstalovaná výstavka o eskadrách lietajúcich člnov vývojového radu Catalina (*Catalina Flying Boats Squadrons*). Prvých 28 kusov týchto vodných lietadiel s člnovým trupom vyrobili v roku 1939. Operovali prevažne z prístavov na severnom pobreží Austrálie, v rokoch 1942 – 1945 priamo zo zálivu rieky Swan v Perthe. Zasiáhli do bojov o Novú Kaledóniu, Fidži, Šalamúnove ostrovy, Novú Guineu, indonézske ostrovy Jáva, Timor, Borneo, Celebes, Halmahera, malajský Singapur, Hong Kong, Taiwan, Filipíny, Indočínu. Pomáhali dokonca USAF a RCAF (americkému a kanadskému letectvu) brániť západné pobrežie Severnej Ameriky a Aljašku pred inváziou Japoncov. Vo svetových zbierkach leteckých múzeí sa údajne dodnes zachovali iba štyri nekompletné, poškodené typy obojživelných strojov *Catalina (Altair, Vega, Rigel, Antares)*.

5. blok sa venuje dejinám RAAF a civilného letectva po roku 1945 do súčasnosti. Má v ňom miesto aj organizačný vývoj, vojnové i povojnové nasadenie čisto ženských útvarov lietajúceho a pozemného personálu, armádnych stredísk pre výcvik pilotov, leteckých mechanikov, technikov pre letecké spojenie a meteorológiu (*Womens Auxiliary Australian Air Force 1941 – 1945, Womens Royal Australian Air Force 1951 – 1977, RAAF Air Training Corps 1941 – 1945 and 1945 – Today*).

6. blok v hutnej skratke naznačuje nosné trendy vo vývoji hypersonického letectva a kozmonautiky. Podrobnejšie demonštruje vesmírne projekty USA (Apollo, lety na Mesiac, komplex SkyLab, štarty raketoplánov, fotografie a biografické portréty astronautov). Vesmírnym programom bývalého ZSSR venuje úplne okrajovú pozornosť, čo mi sprievodcovia jednoducho vysvetlili nedostatkom výstavného materiálu. Ako o pikantérii by som sa rád zmienil o dvoch paneloch, ktoré návštevníkov vtahujú do najnovších dejín pozemných rýchlostných rekordov. Veľký farebný plagát znázorňuje domáce vozidlo – raketu Aussie Invader 2, na ktorom pilot Rosco Mc Glasham utvoril 27. 3. 1994 austrálsky rekord 802,61 km/h. Silu modernej techniky možno obdivovať na origináli jeho hnacej jednotky, ktorou bol upravený a odľahčený letecký motor z vojenskej stíhačky bežnej vo výzbroji RAAF – Mirage Fighter. So zlepšeným prototypom „Aussie

Invader 3⁴ sa ten istý pilot pokúša na vysechnutých dnách soľných jazier o prekonanie svetového pozemného rýchlostného rekordu 1019,2 km/h a prelomenie bariéry rýchlosti zvuku 1250 km/h do roku 2000.

Severná perut' (North Wing) je monotematicky špecializovaná na problematiku účasti RAAF, ako aj austrálskych vojakov a dôstojníkov v leteckých silách západných Spojencov (USAAF a RAF), v bojoch na frontoch 2. svetovej vojny v Ázii, Oceánii a Európe. Nechýba tu ani obdobie studenej vojny, počas ktorého austrálske letectvo hralo aktívnu úlohu vo viacerých ozbrojených konfliktoch postkoloniálnej éry a éry „zadržovania komunizmu“ v juhovýchodnej Ázii, jeho zástoj vo vojensko-politických operáciách v rámci paktov ANZUK, SEATO, ANZUS a ako účastníka mierových misií OSN. Z kolekcie vystavených lietadiel menovite spomeniem niekoľko cennejších exponátov: *Avro Lancaster*, najslávnejší bombardér RAF v 2. svetovej vojne, s ktorým austrálski letci lietali v 460., 467. a 463. letke RAAF (1942 – 1945); legendárna britská jednomotorová stíhačka *Supermarine Spitfire* vo verzii *Mk. 22*; *de Havilland Vampire*, prvý prúdový bojový stíhač používaný v RAAF; *CAC Wirraway*; *C 47 DC 3 Douglas Dakota*; *Avro Anson Mk. I*; *DH 82 de Havilland Tiger Moth*; *Percival Proctor Mk. III*; *GAF Canberra*, bombardér z 2. letky RAAF nasadzovaný v operačných letoch vo vojne vo Vietname 1966 – 1970; taliansky cvičný stroj MB 326 *Macchi*, používaný pri výcviku pilotov vojenských i civilných dopravných lietadiel. Prúdové lietadlá spoločností *British Airways*, *Malaysian Airlines* a *Quantas*, ktoré zabezpečujú transoceánske linky z Austrálie do európskych a amerických miest, sú zastúpené časťami, alebo rezmí pilotných kabín a pasažierskych oddelení z trupových partií dopravných lietadiel starších typov *Boeing (727, 747)* a *DC*.

V rokoch 1939 – 1945 si vybojovali nehnúcu slávu zápisom do historických tradícií RAAF 2., 6., 7., 8., 10., 13. (sformovaná 1.6. 1940), 14., 32., 100. a ďalšie letky v leteckých bitkách o Veľkú Britániu, nad Atlantickým oceánom (napr. *Sunderland Flying Boats Squadrons Group – W.A.*), v Korálovom mori, v oblasti juhozápadného Pacifiku, či v rámci kombinovaných anglo-amerických leteckých zväzov, ktorých taktické a operačné nasadenie riadili veliteľstvá bombardovacieho, dopravného a pobrežného hliadkovačieho letectva (západná Európa, Stredomorie, Taliansko, Ďaleký Východ, India). Dejinným sklíčkom do mozaiky ich hrdinstva by mohlo byť aj odhalenie identity a objasnenie osudov austrálskych a novozélandských letcov na Slovensku v čase SNP. Objektívny prístup tvorcov jednotlivých výstavných blokov v severnom pavilóne môže potvrdiť citlivosť, s akou zobrazili úspechy a prehry protivníka vo vojne, v tomto prípade japonského letectva. Jeho pôsobenie návštevníci vnímajú prostredníctvom všetkých druhov múzejného materiálu podobne, ako u domácich a spojeneckých letcov (vraky lietadiel, upravené súčiastky, časti výstroja, zbrane, letecké mapy, výsosťné znaky, vlajky, fotografie, osobné dokumenty, drevené klzáky a vetrone kamikadze a pod.). Početne sú i tu zastúpené napríklad najnovšie nálezy leteckej, resp. podmorskej archeológie.

Autentickými historickými detailmi doslova prekpujú vitríny a nástenné diorámy zasvätené západoastrálskemu Pearl Harbor. Domáci vojenski historici k nemu prirovnávajú útok Japoncov na leteckú základňu a prístav Broome 3. 3. 1942. Rovnako podrobne je analyzovaný nálet na Darwin 19. 2. 1942, ktorý sa všeobecne označuje za jedno z najpustošivejších japonských bombardovaní územia Austrálie počas vojny. Každého Európana iste zaujme kolekcia unikátnych fotografií z podpisovania aktu o bezpodmienečnej kapitulácii Japonska 2. 9. 1945 na palube americkej bitevnej lode *Missouri*. Po prezretí panelov dokumentujúcich hlboké odhodlanie a služobný zápal príslušníkov siete radarových staníc RAAF a oddielov PLO na území Austrálie a priľahlých ostrovoch v juhovýchodnom Pacifiku, som v duchu musel pripustiť aj tento faktor ako jednu z príčin, prečo Japonci po úspechoch v Ázii napokon upustili od inovácie na ďalší kontinent.

Poznajúce situáciu v múzeách na Slovensku ma tak trochu pochytila záviť pri pohľade na množstvo a kvalitu materiálu v expozícií o vojenských zajatcoch – letcoch v japonských a nemeckých lágroch. Nehovoriac už o pamiatkach na nemeckých a talianskych letcov, ktorí sa po skončení vojny dostali opäť do zajateckých táborov spravovaných víťaznými Spojencami. Bez mála všetky tieto predmety totiž darovali múzeu bezplatne vojnoví veteráni! Čulejší z nich ešte dnes pomáhajú muzeológom a historikom pri zbieraní a triedení spomienok, podieľajú sa na opravách a údržbe techniky, poskytujú zadarmo lektorské služby. Oni ma upozornili aj na mierne zaličavé zobrazovanie spojeneckých stykov austrálskeho letectva s USAF po roku 1945. Treba im dať za pravdu. Prinajmenšom v prípade blokov oslavne ilustrujúcich „neprekonateľnú technickú úroveň“ amerických lietadlových lodí (*United States Navy Aircraft Carriers – John F. Kennedy, Kitty Hawk, Nimitz, Ranger, Enterprise, Constellation*), tvrdý výcvik a službu jednotiek pobrežnej stráže (*United States Coast Guard*), či frontové skúsenosti Yankees z bojov o vzdušný priestor nad vietnamskou džungľou a la Rambo.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Ľubomír **LIPTÁK**, DrSc., Riazanská 49, 831 03 Bratislava

plk. dr. Petre **OTU**, Șeful secției de istorie militară din Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București

plk. v. v. Jiří **ŠOLC**, Kazašská 1426/6, 101 00 Praha 10

Mgr. Tomáš **KLUBERT**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

Dr. János **SUBA**, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Térképtár Kapisztrán tér 2 – 4, 1014 Budapest I.

kpt. Mgr. Miloslav **ČAPLOVIČ**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

plk. v. v. PhDr. Oldřich **VANĚK**, CSc., Vojenská akademie, 031 01 Liptovský Mikuláš, Demänová

Ing. arch. Štefan **ANDROVIČ**, Cintorínska 21, 911 01 Trenčín

PhDr. Arpád **KELENYEI**, Vojenský historický archív Trnava, Univerzitné námestie 1, 917 01 Trnava

PODMIENKY PUBLIKOVANIA VO VOJENSKEJ HISTÓRII

V prípade poslaných príspevkov treba dodržiavať príslušné spracovateľské normy: 30 riadkov na jednej strane, 60 úderov v riadku, a to v textovom editore WORD 6 na diskete a vo dvoch výtlačkoch. Vedecké štúdie nesmú presiahnuť 40 strán textu. Každý príspevok musí obsahovať meno a priezvisko, adresu trvalého bydliska, rodné číslo a podpis autora. Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

LIPTÁK, Lubomír: Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku
v medzivojnovom období 3

✓ OTU, Petre: Aspekty rumunsko-slovenských vojenských vzťahov (1939 – 1944) 20

ŠOLC, Jiří: K pokusom o prechod slovenskej peší divízie
k Rudé armáde v roku 1943 30

KLUBERT, Tomáš: Poľná jednotka Pluku útočnej vozby
pri odzbrojovaní Východoslovenskej armády 55

Dokumenty a materiály

SUBA, János: Stanovenie maďarsko-slovenskej hranice na mieste
a jej vytýčenie v rokoch 1921 – 1925 71

ČAPLOVIČ, Miloslav: Návšteva prezidenta Dr. Emila Háchu
na Slovensku 26. – 31. decembra 1938 82

VANĚK, Oldřich: Letisko Mokrad' v prevratových plánoch generála Čatloša 103

ANDROVIČ, Štefan: Výcvik slovenských posádok
na nemeckých lietadlách (1942 – 1943) 115

KELENYEI, Arpád: Špeciálne zbierky vo Vojenskom
historickom archíve v Trnave 126

Recenzie

HORVÁTH, P.: Anton Bernolák (1762 – 1813). Pôvod a osudy jeho rodiny.
Život a dielo (D. Škvarna) 130

KLIMEK, A.: Říjen 1918. Vznik Československa (M. Hronský) 132

✓ KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu
mocensko-represívneho aparátu a režimu (L. Lipták) 135

ŠOLC, J.: Červené barety (P. Švrlo) 138

Anotácie, glosy 143

Kronika 156

INHALT

Studien

LIPTÁK, Eubomír: Militär und die Stadtgesellschaft
zwischen zwei Weltkriegen in der Slowakei 3

OTU, Petre: Aspekte der rumänisch-slowakischen
Militärbeziehungen (1939 – 1944)..... 20

ŠOLC, Jiří: Zu den Versuchen um den Übergang der slowakischen
Infanteriedivision 1. zu der Roten Armee im Jahre 1943..... 30

KLUBERT, Tomáš: Feldeinheit des Panzerregiments bei der Entwaffnung
der ostslowakischen Armee..... 55

Dokumente und Materialien

SUBA, János: Bestimmung der ungarisch-tschechoslowakischen Grenzen
am Ort und deren Markierung 1921 – 1925..... 71

ČAPLOVIČ, Miloslav: Besuch von Präsident Dr. Emil Hácha
in Slowakei von 26. 12. bis 31. 12. 1938 82

VANĚK, Oldřich: Flugplatz Mokrad' in den Revolutionsplänen
des Generals Čatloš 103

ANDROVIČ, Štefan: Ausbildung der slowakischen Besatzungen
auf der deutschen Flugzeuge (1942 – 1943)..... 115

KELENYEI, Arpád: Spezialsammlungen im Militärgeschichtlichen
Archiv in Trnava 126

Rezensionen 130

Annotationen, Glossen 143

Chronik 156

CONTENTS

Studies

LIPTÁK, Lubomír: Army and the urban community during the inter-war period in Slovakia..... 3

OTU, Petre: Aspects of the Rumanian-Slovak military relations (1939 – 1944)..... 20

ŠOLC, Jiří : On the attempts of the 1st Slovak Division to pass to the side of the Red Army in 1943. 30

KLUBERT, Tomáš: Field unit of the Armoured Regiment at disarmament of the East Slovak Army 55

Documents and materials

SUBA, János: Determination of the Hungarian-Czechoslovak border on place, and its demarcation 1921 – 1925 71

ČAPLOVIČ, Miloslav: Visit of President Dr. Emil Hácha to Slovakia on 26. – 31. December 1938..... 82

VANĚK, Oldřich: Mokrad' airfield in the take-over plans of General Čatloš..... 103

ANDROVIČ, Štefan: Training of the Slovak aircrews on German aircraft in (1942 – 1943)..... 115

KELENYEI, Arpád: Special collections in the Military Historical Archive in Trnava..... 126

Review 130

Annotation, Glossary 143

Chronicle 156

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3/1999

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR v Tlačovom a informačnom stredisku
v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke generál Dr. M. R. Štefánik (olejomaľba Š. Polkorába)

Šéfredaktor Mgr. Ladislav Sokol
Grafická úprava Alena Madajová a Attila Molnár

Redakčná rada: plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda), členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Pavol Habáň, PhDr. Marián Hronský, CSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, Mgr. Ladislav Sokol, PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. Peter Turza, PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 21. septembra 1999
Registračné číslo 1713/97
Rozširuje Tlačové a informačné stredisko, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

tis@mod.gov.sk

ISSN 1335-3314
